

Els Pinós-Fenollet als segles XIV i XV

El testament de Bernat Galceran II de Pinós-Fenollet, el Cavaller

Col·lecció **Roca Tiraval**; 4

Els Pinós-Fenollet als segles XIV i XV

**El testament de Bernat Galceran II de Pinós-Fenollet,
el Cavaller**

Marc Llamas i Devesa

Edita:

Associació Medieval de Bagà

Pujada a Palau, 7

08695 – Bagà (Berguedà)

a/e: bagadanum@hotmail.com

Amb el suport del Consell Comarcal del Berguedà:

Amb la col·laboració de l'Ajuntament de la Vila de Bagà

1a edició: Juny de 2021

© Associació Medieval de Bagà

© Marc Llamas i Devesa

© Il·lustració i disseny de la coberta: Núria Pardinilla Gutiérrez

DL: B-15324-2021

Imprimeix:

Impremta Boixader, S.C.P. – La Pobla de Lillet

SUMARI

Pròleg	9
Introducció	11
1. Les senyories de Pinós i Fenollet: expansió i política territorial (s. XIV-XV)	14
1.1. Els barons de Pinós	14
1.1.1. La baronia de Pinós.....	15
1.1.2. Mataplana.....	18
1.1.3. La Portella.....	20
1.1.4. La vila de Bagà	22
1.2. Els senyors de Fenollet	24
1.2.1. Els vescomtats d'Illa i Canet	26
2. Matrimoni i patrimoni: les branques successòries	27
2.1. Bernat Galceran I de Pinós: la preservació del llinatge	28
3. Els Pinós-Fenollet	30
3.1. Bernat Galceran II de Pinós-Fenollet, el Cavaller	30
3.1.1. Què ens diu la historiografia?.....	30
3.1.2. Relacions de parentiu	36
3.1.3. El testament.....	41
4. A les portes d'un litigi secular	56
4.1. Els Pinós-Fenollet i els Castro-Pinós.....	56
4.1.2. El plet per les baronies	58
4.1.2. Conclusions	60
5. Bibliografia	66
6. Agraïments	69

PRÒLEG

Vaig conèixer el Marc el juliol del 2017, quan vàrem assistir a la representació del Rescat de les cent donzelles i, l'endemà, vaig fer el pregó de les Festes de la Baronia. Aleshores, segura que cap altre pregoner que m'havia precedit havia parat esment en les insignes dones Pinós, vaig creure adient bastir el meu discurs parlant d'elles. Si ara l'hagués de tornar a fer, sens dubte hi inclouria a una de les protagonistes que el Marc estudia, Aldonsa de Pinós, vescomtessa d'Illa i de Canet, tant estimada. No és que en sapiguem gaire sobre ella, però de ben segur era una dona amb qualitats innegables. Prova d'això és el tracte que li dispensa el seu marit, Bernat Galceran de Pinós, àlies de Fenollet, primer anomenant-la la seva marmessora principal, i, tot seguit, omplint-la de lloances cada vegada que l'esmenta.

Quan es va acabar la festa, el Marc ens anà explicant els aspectes rellevants de l'església de Sant Esteve. Recordo especialment el seu entusiasme al mostrar-nos la Vera Creu. Llavors no li vaig dir, però ell posà un dels gèrmens del que seria més endavant el llibre en col·laboració *El Rescat de les Cent Donzelles o de Sant Esteve*, coordinat per la meva ex-alumna i amiga Montserrat Garriga i per jo mateixa. Un estudi que encara es trobava a les beceroles, i que volia posar en relleu el manuscrit conservat a l'Arxiu dels Marquesos de Santa Maria de Barberà, al castell de Vilassar de Dalt, el qual dirigeixo. L'orgull d'en Marc en fer-nos conèixer cada petit detall es sumava al d'en Josep Ureña, a qui havíem visitat mesos abans i qui amb total generositat ens deixà part del seu material bibliogràfic i iconogràfic, mentre ens mostrava, completament ufanós, la seva col·lecció de goigs de Sant Esteve.

Quan vàrem tornar a Bagà, l'estiu següent, a presentar el llibre del Rescat, el Marc també hi era, com no podia ser menys, tractant-se d'ell. I, un any més tard, em deia:

L'última vegada que vam coincidir a Bagà, després de la presentació del llibre *El Rescat de les Cent Donzelles*, em va suggerir com a tema del TFG la llegenda del Rescat o bé sobre la família Pinós. Des de fa molt temps he tingut un gran interès per la història de Bagà, pel vincle que he fet amb el poble, i en especial amb la llegenda del Rescat de les Cent Donzelles o de Sant Esteve, que agermana Bagà i Vila-seca. És per això que em poso en contacte amb vostè, per demanar-li consell sobre com podria enfocar el tema: si en un estudi històric, un treball de camp o un estudi de cas. M'agradaria poder col·laborar en aquest

projecte conjunt en el futur, aportar els coneixements que he adquirit al llarg de la meva formació acadèmica. Li agraeixo la seva atenció.

La seva demanda quedà satisfeta. El seu Treball Final de Grau estudià el testament que ara ens ocupa. Encara ens vàrem retrobar el 9 d'octubre del 2019, en el Simposi sobre Arxius Patrimoniales que vaig organitzar a la Sala Vidriada del castell de Vilassar de Dalt. Després, i fins ara, hem patit la visita de la pandèmia. Malgrat tot, en Marc no ha defallit, ha cursat el Màster en Identitat Europea Medieval, i, incansable, ha revisat, ampliat i millorat el TFG del 2019. El resultat és el llibre que teniu a les mans.

D'antuvi, podríem preguntar-nos per què el testament de Bernat Galceran de Pinós-Fenollet es conserva a l'Arxiu dels Marquesos de Barberà. Una explicació es pot trobar al meu capítol «L'Arxiu dels Marquesos de Santa Maria de Barberà», al llibre *El rescat de les cent donzelles o de Sant Esteve*. El testament en qüestió no és una escriptura de darreres voluntats qualsevol. Com bé posa en relleu l'autor, es tracta d'un document importantíssim, en el que, mitjançant les ordres dictades pel senyor de la casa de Pinós, fonamentaran els arguments que varen emprar els aspirants a l'herència, en un plet secular.

L'estudi desenvolupat pel Marc és acurat, precís, acadèmic. L'estructura és clara i està ben construïda, com hom pot apreciar al sumari. El tractament dels temes bàsics i col·laterals és rigorós. Fa també un bon ús de la bibliografia, la qual coneix bé i que ha sabut exprimir fins a l'última gota. Gran encert també em sembla incloure la transcripció sencera del testament. Comptat i debatut, ens trobem davant d'un treball madur i estricte. Malgrat ens digui el novell historiador que és la seva primera obra i que és molt jove, si ara ens pot oferir uns resultats com aquest, de ben segur que més endavant els èxits seran encara més notables, quan creixi en coneixement i expertesa. Felicito doncs al Marc per l'excel·lent feina feta i desitjo que el seu entusiasme i la seva estima i passió per la nostra història l'acompanyin sempre. Les meves felicitacions més sinceres.

Coral Cuadrada Majó

Professora d'Història Medieval, Universitat Rovira i Virgili
Directora de l'Arxiu dels Marquesos de Santa Maria de Barberà

Vilallonga del Camp, juny de 2021

INTRODUCCIÓ

Malgrat la importància de les famílies baronials dins del complex sistema feudal medieval català, gosariem afirmar que es tracta d'un àmbit sobre el qual no s'ha estudiat amb profunditat, almenys fins als nostres dies. Sortosament, la història dels Pinós i el seu llinatge ha tornat a convertir-se en objecte d'investigació actual, gràcies al treball constant dels historiadors i historiadores, que ha aportat resultats més que satisfactoris. Prova d'això és l'acurada tasca de transcripció, realitzada per l'equip responsable de l'Arxiu dels Marquesos de Santa Maria de Barberà (AMSMB), del manuscrit “*Genealogia y Descendència dels de la Casa y Família de Pinós*”, obra de Bernat Galceran IV de Pinós-Santcliment, escrit l'any 1620, el qual s'inclou en la compilació monotemàtica *El Rescat de les Cent Donzelles o de Sant Esteve*, publicat el 2018 conjuntament amb l'Agrupació Cultural de Vila-seca i la Universitat Rovira i Virgili. Aquest magnífic treball, juntament amb la gran monografia de mossèn Joan Serra Vilaró, les *Baronies de Pinós i Mataplana* (publicada entre la dècada dels anys 30 i 50 del segle passat), han estat fonamentals per a l'elaboració del treball que teniu a les mans. Aquest és el resultat d'una tasca de recerca bibliogràfica i documental, la intenció de la qual no és fer una retrospectiva de la història dels Pinós, sinó aprofundir en el context històric, polític, geogràfic i social d'un període clau de la seva història que es produí a les darreries de l'Edat Mitjana. Entre finals del segle XIV i pràcticament al llarg del XV, els Pinós ja s'havien consolidat com una família poderosa que posseïa un inabastable patrimoni i un conjunt de títols que havien obtingut per diversos mètodes, fos participant en les campanyes militars dirigides pels comtes-reis catalanoaragonesos, pactes de vassallatge, aliances, els vincles de parentiu i enllaços matrimonials amb altres famílies nobles no menys poderoses, o l'adquisició de títols, fos per donació o per compra. En aquest treball citarem algunes de les possessions més importants que els senyors de Pinós, en els últims segles medievals, incorporaren al patrimoni familiar. És també en aquest moment quan s'originen les branques o línies successòries de la família, aspecte important que tindrem en compte, doncs és un dels fils conductors de la nostra recerca.

Els objectius que intentarem assolir, o almenys aproximar-nos-hi, són: aprofundir —a través de la interpretació historiogràfica— sobre el context històric, geogràfic i polític dels Pinós, especialment la branca dels Pinós-Fenollet, i com aquests s'adaptaren al llarg del temps. Un dels aspectes que ens ocupa és la preservació del patrimoni familiar, que estava lligada amb la perpetuació del llinatge, i aquesta resulta una de les principals preocupacions de l'estament nobiliari, com també ho era el destí de la nissaga quan la mort feia acte de presència. Com podien assegurar els nobles, a més de la salvació

de l'ànima, la supervivència de la seva nissaga? Aquesta qüestió ens planteja un altre objectiu: deduir els aspectes polítics, socials i mentals propis de l'època baixmedieval a partir de l'estudi d'un testament, així com destacar la importància d'aquesta tipologia de font històrica per a la investigació. El document en qüestió és el testament de Bernat Galceran II de Pinós-Fenollet, anomenat *el Cavaller*, el qual, juntament amb la pertinent recerca bibliogràfica, intentarem deduir i desenvolupar els aspectes polítics que acabarien originant una crisi interna que enfrontà les branques principals de la família –els Pinós-Fenollet i els Castro-Pinós– en un plet que es prolongaria més d'un segle.

En els primers capítols, exposarem una breu cronologia de les famílies de Pinós i Fenollet, des dels seus orígens fins al període que ens ocupa, insistim, a les acaballes de l'època medieval. Ens centrarem també en el seu context geogràfic, en aquest cas, en les possessions que hem considerat més importants. El que més ens interessa, almenys en aquest apartat, és la trajectòria dels Pinós, a partir del segle XI, i com els seus descendents ampliaren el control polític i econòmic al territori, mitjançant el reconeixement del superior poder feudal dels comtes de Cerdanya i després dels comtes de Barcelona. Això els va permetre, per una banda, reforçar el seu propi llinatge i, per l'altra, establir les bases per a una nova expansió territorial, entrant en conflicte amb altres famílies i el poder eclesiàstic. Durant els segles XII i XIII, els senyors de Pinós consolidaren els seus dominis inicials. El suport polític que la família brindarà als comtes-reis i la participació de molts dels seus membres en les conquestes territorials, situarà els Pinós entre les més grans famílies nobles catalanes.

En el segon capítol tractarem sobre la política d'aliances matrimonials estesa entre la noblesa per assegurar, com hem indicat anteriorment, la preservació del llinatge i del patrimoni familiar, i que donaria pas a la formació de les línies successòries del llinatge principal, posant com exemple, el cas de Bernat Galceran I de Pinós. En els darrers capítols ens centrarem en la figura de Bernat Galceran II de Pinós-Fenollet com a “iniciador” de la branca homònima que governaria sobre les baronies catalanes i els vescomtats rossellonesos. A través de la recerca bibliogràfica i l'estudi del seu testament, intentarem esbrinar els punts clau per explicar el plet que enfrontaren els descendents del *Cavaller* amb la branca dels Castro-Pinós, litigi sobre el qual explicarem més detalladament en l'últim apartat d'aquest treball. A través de l'estudi del testament del *Cavaller*, intentarem aclarir els punts clau del document i la repercussió que aquest tindria en el conflicte. La metodologia utilitzada ha estat diferent segons els objectius. Les informacions i les dades que constitueixen els primers dos punts, que tractaran de manera general la història de la família i el territori on aquesta va exercir el seu poder, s'han tret

de la recerca sobre la bibliografia publicada: llibres, articles en revistes especialitzades, que directament o indirecta té relació amb els Pinós o amb la forma d'actuar de l'aristocràcia de l'època.

El tercer punt és l'estudi del testament. A partir de l'anàlisi de la seva estructura i de les clàusules que són característiques d'aquest tipus de documents s'ha buscat reconstruir, mitjançant una confrontació amb les dades bibliogràfiques, totes aquelles dades que podien aportar informacions sobre les estratègies polítiques, matrimonials i territorials que són trets peculiars de la classe aristocràtica i que, per tant, podien haver interessat també al llinatge de Pinós. D'aquestes característiques molta rellevància tenen les disposicions a favor de l'hereu, la devolució del dot de la dona com les relacions de parentiu. Donada la importància del testament per a l'estudi de la noblesa i en general de tota la societat de l'Edat Mitjana i moderna, som conscients que l'estudi d'un sol document no pot ser suficient per a resoldre la discussió sobre aquests temes i és per aquest motiu que per tot el text es fa referència a la bibliografia, com a guia per a tot el treball.

1. LES SENYORIES DE PINÓS I FENOLLET: EXPANSIÓ I POLÍTICA TERRITORIAL (s. XIV-XV)

1.1. Els barons de Pinós

Els diversos cronistes de l'època baixmedieval i moderna, com Pere Tomic i Jeroni Pujades, atorguen un origen llegendari al llinatge, essent el seu fundador un dels nou cavallers que acompanyaven el mític Otger Cataló, els Nou Barons de la Fama, qui lluitaren contra els musulmans a mitjan segle VIII¹. Fins i tot en la *Genealogia y Descendència*, el seu autor recull aquesta tradició llegendària, segurament per influència del cavaller i cronista baganès Pere Tomic:

“Y per importunació y prechs segons se creu dels gots que estaven retirats en los monts Pirineus determinà ab lo parer y concell dels dits Nou Barons entrar ab exèrcit en lo que vuy és Cathalunya, y tornar dita terra a la religió christiana, la qual los moros havien llevada als gots²”.

Sobre els seus orígens històrics, intentant desproveir-los de qualsevol vestigi llegendari, s'han elaborat diferents hipòtesis, algunes vigents fins avui. Era una família de cavallers autòctons, potser forans, descendien d'algun llinatge o simplement estaven units per vincles de vassallatge? No trobem respostes per aquestes preguntes, de manera que ens limitarem a exposar les teories que han pres més rellevància. Mossèn Joan Serra Vilaró –un dels estudiosos més prolífics sobre la història dels Pinós– cita com a exemple, que la família hauria pres el nom del castell homònim del qual n'eren senyors o bé el posseïen en qualitat de feudataris. Serra Vilaró esmenta almenys dues fortificacions que rebien el nom dels quals haurien pogut prendre el cognom familiar. En un document localitzat a l'antic arxiu de Bagà i transcrit pel mateix autor, datat el 22 de juny de 1294, diu que: *“Galceran de Pinós reconegué a Berenguer d'Olzina, mestre fuster, habitant en el seu castell de Pinós, que posseïa per ell algunes honors davant del castell de Pinós, en el lloc anomenat Vilars,*

¹ Miret i Sans, Joaquim. *Los vescomtes de Cerdanya, Conflent i Bergadà. Memòria llegida en la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona*, 1901, Barcelona, p. 59.

² Alari Hidalgo, Marta; Martínez Giral, Alejandro, “Genealogia y descendència dels de la casa y familia de Pinós. Transcripció del manuscrit”. Dins de *El Rescat de les Cent Donzelles o de Sant Esteve*, Monografies de Vila-seca, 23, Publicacions URV, Agrupació Cultural de Vila-seca, 2018, Vila-seca, p. 127.

*confrontant amb el camí públic pel qual s'entra abardines i en les terres del mas Comabella*³". No obstant, Serra Vilaró descarta aquesta idea.

A partir d'una citació documental de 1289, procedent del mateix arxiu, l'autor afirma que els Pinós eren descendents directes dels comtes de Cerdanya⁴. Procedissin d'una branca dinàstica colateral o per línia directa de successió del llinatge comtal cerdà, sobre aquesta teoria –ens diuen Marta Alari Hidalgo i Alejandro Martínez Giralt (2018)– que “*tot i estar lluny de ser demostrada, no deixa de ser, al capdavall, una suposició*”⁵. Aquests autors, segurament partint de la base de Serra Vilaró, proposen una nova teoria que sembla més fonamentada, que parteix de l'existència d'aquesta família –no sabem si de la petita noblesa o simplement cavalleresca– unida per un vincle de vassallatge, i no de parentiu, amb els comtes de Cerdanya. Malgrat que no coneixem, almenys de moment, les arrels de la família de Pinós, trobem que els primers membres dels quals en tenim notícies són de Bernat i Miró Riculf, fills d'Adalés, que a mitjan segle XI juraren fidelitat al comte Ramon Guifré de Cerdanya pel *castro* de Pinós⁶, suposadament situat a la vall de Gósol⁷ i del qual, segurament, en prendrien el nom, com ho havia suggerit Serra Vilaró.

1.1.1. La baronia de Pinós

Els dominis inicials dels Pinós s'ubicaven a les valls altes del Berguedà i a banda i banda de la serra del Cadí. Galceran I de Pinós, fill de Miró Riculf, prestà homenatge pels castells de l'Espà, Gósol, Saldes, Querforadat i Vallmanya [Taula 1], primer al comte Guillem II (1068-1095) i després al seu germà Bernat Guillem I de Cerdanya (1109-1117 o 1118). Degut a la mort sense descendència del qui fou el darrer representant del llinatge comtal ceretà, el seu patrimoni (incloent-hi els dominis berguedans) passaria a mans del comte de Barcelona Ramon Berenguer III. Com a feudataris, els Pinós renovaren el jurament de fidelitat amb els comtes barcelonins per la possessió dels castells abans esmentats.

³ Serra Vilaró, Joan. *Les baronies de Pinós i Mataplana. Investigació als seus arxius. Llibre I: Barons, nobles i cavallers*. Centre d'Estudis Baganesos, 1989, Bagà, p. 92.

⁴ Íbidem, p. 92.

⁵ Alari Hidalgo, Marta; Martínez Giralt, Alejandro, op. cit., 2018, p. 85.

⁶ Miret i Sans, Joaquim, op. cit., 1901, p. 59

⁷ Alari Hidalgo, Marta; Martínez Giralt, Alejandro, op. cit., 2018, p.85.

Durant el segle XII, amb l'extinció d'algunes d'aquestes famílies comtals – com va ser el cas de Cerdanya– els comtes barcelonins van saber aprofitar la seva supremacia tot integrant les demarcacions corresponents als seus dominis patrimonials⁸.

Taula 1: Detall de l'Alt Berguedà amb la senyalització dels castells documentats abans de l'any 1300. S'han marcat els castells que foren infeudats als Pinós pels comtes de Cerdanya (s. XII).

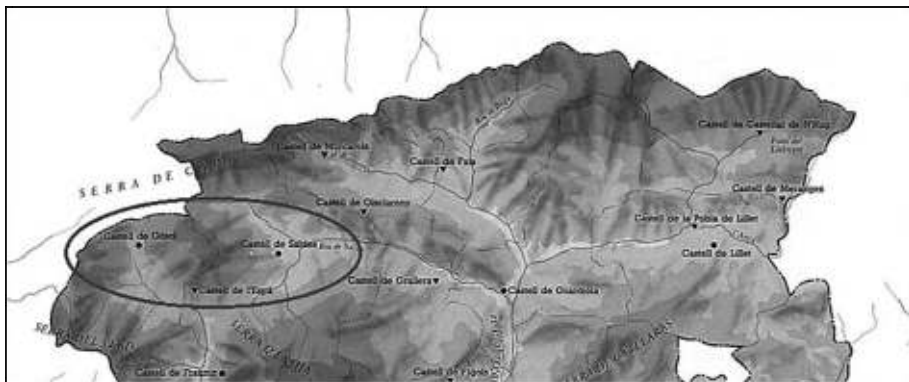

Foto: enciclopèdia.cat: M.D. Santandreu-R. Serra.

Els senyors de Pinós i els seus descendents s'adaptarien al territori a partir del qual consolidarien els seus dominis inicials i el llinatge que els dominaria, adaptant-se a les vicissituds del moment, ja entrat el segle XII. Els seus interessos, però, no trigaren a xocar amb els d'altres senyors. És el cas del monestir de Sant Llorenç prop Bagà –que tenia el control d'un bon grapat de rendes i que dominava l'entrada a les valls de Lillet i Brocà, al que Galceran I i la seva esposa Estefania haurien disputat determinades possessions, no sabem si recorrent a la violència armada– i davant del qual haurien de cedir el 1129 reconeixent que se n'havien apropiat “injustament”⁹.

La rivalitat entre els barons de Pinós i els abats de Sant Llorenç es mantindria durant tota l'Edat Mitjana, i aquest no seria pas l'únic conflicte que els enfrontaria. Sobre la conflictivitat entre els senyors feudals a Catalunya –ens diu Coral Cuadrada Majó– almenys des del segle XI “*el món baronial entra en una espiral de violència considerable, en la persecució de majors guanys de les seves terres*”¹⁰. Aquestes disputes durant els segles XII i XIII, els senyors

⁸ Gascón Chopo, Carles. *Càtars al Pirineu català*, Edicions Pagès, 2006, Lleida, p. 22.

⁹ Serra Vilaró, Joan, 1989, p. 92.

¹⁰ Cuadrada Majó, Coral. “Senyors i ciutadans: les Senyories catalanes a la Baixa Edat Mitjana”. Article. *Revista d'Història Medieval*, 8. Versió revisada i ampliada de la ponència feta per la mateixa autora en el

de Pinós consolidaren els seus dominis inicials fins esdevenir una senyoria pròpia i estable: la baronia de Pinós¹¹. Flocel Sabaté Curull (1997) defineix la baronia com “*una unitat menor aliena al poder reial i dotada d’homogeneïtat geogràfica, socioeconòmica i jurisdiccional*”¹². Inicialment els *barons* eren designats pels comtes, atorgant-los-hi la jurisdicció sobre un determinat territori juntament amb uns drets i unes obligacions (impartir justícia, recaptar els impostos, defensa i explotació de la terra, etc.). La dignitat baronial, com passà amb la comtal o la vescomtal, esdevindrien hereditàries. Al segle XII trobem els barons de Pinós formant part del seguici dels comtes barcelonins, i també com a actius participants en les expedicions militars que contribuïren en l’hegemonia comtal sobre la Catalunya Nova, com la conquesta de les ciutats de Balaguer (1105), Almeria (1147) o Lleida (1149).

És a partir d’aquest mateix segle XII quan es consolida un nou poder: el baronial –representat per famílies com els Pinós, els Montcada, Centelles, Cervera, Cervelló, Ribelles, Erill¹³, etc.– que no coincideix amb la possessió de les velles titulacions comtals i vescomtals, però sí que arrelaren durant l’Alta Edat Mitjana. Sobre aquest flamant poder baronial a Catalunya, Flocel Sabaté ens diu que les famílies havien “*erigit un significatiu poder desvinculat del marc físic originador del llinatge i caracteritzat en cada cas per un patrimoni acumulatiu de continguts jurisdiccional i territorials diversificats i escampats per diferents àmbits geogràfics del país*”¹⁴.

Els Pinós, com la majoria de la noblesa catalana, alternaren la seva participació en les campanyes dels comtes-reis catalans –beneficiats amb el dret de conquesta–, amb unes operacions de defensa davant d’agressions externes cada vegada més comunes a partir dels darrers decennis del segle XIII, amb episodis d’oposició motivats per aquelles accions comtals i reials que s’entenen com perjudicials pels seus interessos o els d’altres senyors de qui eren vassalls¹⁵. A partir del segle XIV la història dels Pinós era la d’una dinastia que col·leccionava títols i patrimoni [Taula 2] a través de matrimonis amb les darreres supervivents de llinatges nobles de rang divers¹⁶, o bé per motius d’aliança, concessió, compra, etc. Tot seguit en veurem diversos exemples.

Seminari de la Universitat Internacional Menéndez Pelayo (València). Universitat Rovira i Virgili (1996). Tarragona, pàg. 59.

¹¹ Alari Hidalgo, Marta; Martínez Giral, Alejandro, 2018, p. 85.

¹² Sabaté Curull, Flocel. *El territori de la Catalunya medieval. Percepció de l’espai i divisió territorial al llarg de l’Edat Mitjana*. Fundació Salvador Vives i Casajuana, 1997, Barcelona, p. 260.

¹³ Sabaté Curull, Flocel, 1997, p. 265.

¹⁴ Sabaté Curull, Flocel, op. cit., p. 265.

¹⁵ Alari Hidalgo, Marta; Martínez Giral, Alejandro, 2018, p. 86.

¹⁶ *Ibidem*, p. 87.

Taula 2: Possessions del llinatge de Pinós (s. XIII-XV).

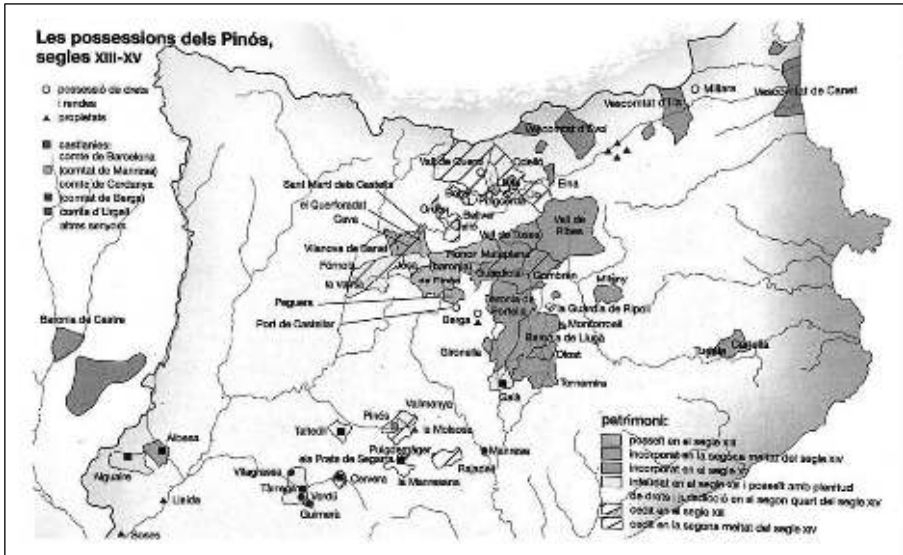

Foto: *Atlas d'Història de Catalunya* (1995).

1.1.2. Mataplana

Hem considerat interessant esmentar la baronia de Mataplana i la seva incorporació als dominis dels Pinós, que l'incrementaren considerablement. En aquest apartat ens limitarem a la venda de la baronia i la seva gestió en mans dels Pinós que, segons Prim Bertran (1992), fou *summament breu*¹⁷. La majoria d'autors consultats coincideixen que la venda de la baronia de Mataplana als senyors de Pinós tindria lloc la dècada de 1370; Joan Serra Vilaró cita un document datat el cinc d'octubre de 1374, “*consistent en l'òpoca de setze mil sous b. de t. que el procurador d'En Pere Galceran de Pinós, Berenguer Sallent, féu a Oliver Saig, prevere, clavari del referit Pinós, la qual quantitat havia de pagar a Jaume Roger de Pallars per la venda d'aquesta honor*”¹⁸. Jaume Roger, comte de Pallars i baró de Mataplana, pertanyia a una branca de la família comtal pallese a la qual s'hi uniria el llinatge ripollès amb el matrimoni de Sibila de Pallars i Hug de Mataplana a les darreries del segle XIII. Jaume Roger vendria llurs possessions [Taula 3] que inclouen “*les parròquies de Sant Romà d'Aranyonet, Sant Pere de Montgrony, el casal de Mataplana, el castell de Blancafort, la fortalesa de Gombrèn i drets a les parròquies de Sant Martí de Puigbò, Sant Quintí de*

¹⁷ Bertran Roigé, Prim. “Els Senyors de Mataplana”, *Revista de Girona* n. 152, 1992, Girona, p. 62.

¹⁸ Serra Vilaró, Joan, op. cit., 1989, p. 350.

*Puig-rodon i Sant Llorenç de Campdevàno*¹⁹”, la Pobla de Lillet i Castellar de N’Hug.

Taula 3: Les esglésies del Ripollès documentades abans de l’any 1300. La zona senyalitzada correspon a les possessions que Jaume Roger de Pallars vengué als senyors de Pinós a la dècada de 1370.

Foto: enciclopèdia.cat: A. Pladevall - J. Vigué

Els autors que han tractat sobre l’afer, creuen que Jaume Roger de Pallars es veuria obligat a vendre la baronia per raons financeres, com ho indica Prim Bertran: “*La versemblant mala gestió dels procuradors, la crisi general de la segona meitat del segle XIV, els deutes contrets i els endarrerits*²⁰ [...]”. Val a dir que ens resulta difícil determinar la identitat del comprador, ja que les diverses fonts i les interpretacions que en fan els historiadors pot dur a confusions, de manera que intentarem reunir dades que ens resultin més fiables. Sabem amb certa seguretat que foren els Pinós qui compraren la baronia de Mataplana. En el primer volum de les *Baronies* de Serra Vilaró,

¹⁹ Serra Rotés, Rosa, “La baronia de Mataplana i Castellar de N’hug”, A: *L’Erol: revista cultural del Berguedà*, [en línia], 1992, Núm. 37, p. 22.

²⁰ Bertran Roigé, Prim, op. cit. 1992, p. 17.

s'esmenta que el 8 de maig de 1383 Bernat Galceran I de Pinós rep les possessions del seu germà Pere III Galceran de Pinós²¹, qui moriria sense descendència l'any 1409²², entre les quals s'esmenta la baronia de Mataplana. Havíem indicat anteriorment que el domini dels Pinós –que a partir d'aquest moment s'intitularen barons de Mataplana²³– no duraria gaire, ja que els historiadors ho atribueixen al deute que els Pinós no podrien satisfer, pel qual Pere Galceran es veié obligat a vendre parcialment les possessions ripolleses que comprenien “*les parròquies de Sant Romà d'Aranyonet i Sant Pere de Montgrony, i hi incloïa el casal de Mataplana, el castell de Blancafort i la fortalesa de Gombrèn, entre altres*”²⁴, al monestir de Sant Joan de les Abadesses, mentre que la vall de Tosses, la Pobla de Lillet i Castellar de N'Hug romandrien en mans del llinatge de Pinós fins el seu traspàs a la branca dels Pinós-Fenollet.

1.1.3. La Portella

Hem tingut la consideració d'exposar el cas d'aquesta baronia berguedana pel fet d'haver estat una possessió de la família vescomtal de Fenollet en terres catalanes. A parer de mossèn Serra Vilaró, la baronia de la Portella “*surtí també de la branca principal dels Pinós*”²⁵, ja que la troba citada com una possessió de Ramon Galceran de Pinós-Milany, l'any 1437²⁶. En aquest aspecte, no estem totalment d'acord amb l'autor, si es referia a la citada baronia com una possessió originària de la branca dels Pinós-Milany. Molt abans de la seva incorporació al patrimoni dels Pinós, la Portella segurament va pertànyer a la família senyorial homònima –potser de la petita noblesa local– des de finals de l'Alta Edat Mitjana, fins la seva unió amb el llinatge vescomtal de Fenollet. Ens remuntem, però, al segle XIV, ja que és el nostre àmbit de recerca. Bernat Guillem de la Portella o *Saportella* –com apareix referit en la documentació– senyor de les baronies de la Portella i de Lluçà, dicta el seu testament, segons la *Genealogia*, l'any 1312²⁷. Aquest deixaria el patrimoni en mans de la seva única filla, anomenada Marquesa, en qualitat d'hereva universal per la manca d'hereus masculins: “*Per ser morts sens fills lo Bernat y lo Remon, y ser eclesiàstics lo Berenguer y lo Guillem*”²⁸.

²¹ Serra Vilaró, Joan, *Íbidem*, p. 171.

²² Alari Hidalgo, Marta; Martínez Giralt, Alejandro, *op. cit.* 2018, p. 209.

²³ Serra Rotés, Rosa, *op. cit.* 1992, p. 22.

²⁴ Bertran Roigé, Prim, *Íbidem*, p. 17.

²⁵ Serra Vilaró, Joan, *op. cit.*, 1989, p. 451.

²⁶ *Íbidem*, p. 451.

²⁷ Alari Hidalgo, Marta; Martínez Giralt, Alejandro, *op. cit.* 2018, p. 209.

²⁸ *Íbidem*, p. 196.

En el mateix manuscrit observem que Na Marquesa havia estat casada: “*abans de heretar las ditas baronias ab lo noble Guillem de Queralt*²⁹”. Vídua i pubilla del patrimoni familiar, es casaria per segon cop amb Pere de Fenollet, vescomte d’Illa i de Canet, de forma que les antigues possessions dels senyors de la Portella foren absorbides pel llinatge vescomtal. Sabem per un inventari de 1336, “*lo qual està recondit en lo Arxiu Real de Barcelona*³⁰”, que la baronia de la Portella ocupava un sector del baix Berguedà, Ripollès i Lluçanès³¹ –si tenim en compte la de Lluçà– que comprenia diverses batllies: “*la de Palmerola, la de Quar, la de Raset, la de Segars, la de Gironella, la del Van, la del Castell y la de Borrada*³²”.

L’any 1335, Pere Galceran III de Pinós estava casat amb la noble Marquesa de Fenollet, tot i que sembla que les relacions entre ambdues cases eren anteriors. Marquesa era filla del primer vescomte d’Illa, Pere de Fenollet, i d’Esclarmunda, vescomtessa de Canet. En morir els seus germans –un cas pràcticament similar al de Marquesa– quedà com a única successora dels vescomtats d’Illa i Canet³³ i amb qui va tenir descendència³⁴, que heretaria la dignitat vescomtal dels Fenollet, a més de les possessions rosselloneses i catalanes, fet que suposa una ampliació notable del patrimoni familiar dels Pinós. En la representació pictogràfica de l’arbre genealògic dels Fenollet inclosa en la *Genealogia*, hi trobem una anotació al marge:

*“Per ser mort lo sobredit Pere de Fonollet sens fills, declara lo Rey don Alfonso [Alfons el Magnànim] lo any 1424, que los dits vescomtats de Illa y de Canet pertanyan a don Bernat Galceran de Pinós, dit lo Antic, fill de Marquesa de Fonollet, manant al Procurador Real de Rosselló que lo posàs en possessió de dits vescomtats*³⁵”.

²⁹ Íbidem, p. 196.

³⁰ Íbidem, p. 196.

³¹ En l’inventari surt citat Palmerola, el que ens fa suposar que es tractaria del castell homònim ubicat al municipi de les Lloses (Ripollès), limitant amb el de Borredà (Berguedà), el qual també hi és esmentat.

³² Íbidem, p. 196.

³³ Alari Hidalgo, Marta; Martínez Giral, Alejandro, op. cit., 2018, p. 88.

³⁴ Galceran, el primogènit, Pere Galceran, Bernat Galceran “l’Antic”, Ramon, Hug, Berenguer, Constança, Esclarmunda i Elionor.

³⁵ Íbidem, p. 62.

1.1.4. La vila de Bagà

Entrat el segle XIII, assistim a un moviment de fundacions de viles i barris de creixement del seu contingent poblador amb la concessió de sengles cartes de franquesa per encarrilar aquelles iniciatives i donar satisfacció a les aspiracions dels antics i nous habitants, amb vista al seu estatut civil³⁶. Malgrat que els orígens de la vila de Bagà es remuntin a finals de la novena centúria (893)³⁷ no tindria un pes puixant fins al 1233 o 1234, quan Galceran IV de Pinós i la seva muller Esclarmunda atorgaren la carta de poblament als futurs habitants de la nova vila. Amb el nom de carta de població o de poblament (*carta populationis*), la historiografia medieval designa uns privilegis, franqueses o concessions atorgats pels senyors jurisdiccionals i els mateixos sobirans als pobladors, presents o futurs, d'una localitat. Les franqueses van ser atorgades tant pels comtes-reis catalans com pels senyors laics i eclesiàstics. També als territoris de rereguarda –com podia ser el cas de Bagà– proliferaren les cartes de franquesa, encara que això –ens diu Coral Cuadrada Majó– “*es devia més a una política senyorial que s'esforçava per assegurar la defensa de determinades zones, per impulsar una població en una vila determinada, o per altres raons diferents*”³⁸. S'hi consignaven essencialment les condicions de tinença del sòl i de residència en aquest; també es fixaven, donat el cas, unes normes fonamentals per l'encarrilament de la convivència jurídica de la comunitat veïnal. Totes aquestes actuacions de població, instrumentades per aquestes cartes de poblament, generaven una relació de dependència, per part de les comunitats receptores respecte dels seus atorgants, membres dels estaments dominants³⁹. La concessió de determinats avantatges als potencials habitants de la vila –les anomenades franqueses, que en la seva majoria començaven sent exempcions fiscals– era una bona manera d'organitzar i de donar dinamisme al territori, impulsant-ne el poblament i creant-hi unes condicions favorables per a l'activitat econòmica⁴⁰.

Es creu que seria el mateix baró de Pinós qui hauria dissenyat el traçat urbà de la vila, seguint els models clàssics d'Hipòdam de Milet⁴¹, és a dir, amb un traçat ortogonal de carrers i illes de cases escalonades, i amb un espai ampli per celebrar-hi mercat. El nucli històric de Bagà [Taula 4] conserva encara el

³⁶ Font i Rius, Josep Maria. “Carta de franquesa de Bagà (1234)”. A: *Bagadanum, Miscel·lània*, volum 1. Associació Medieval de Bagà, 1998, p. 70.

³⁷ Cascante Torrella, Pere. “La disciplina arqueològica a la vila de Bagà”. A: *L'Erol: revista cultural del Berguedà*, n. 80, 2004, Berga, p. 28.

³⁸ Cuadrada Majó, Coral, 1997, p. 63.

³⁹ Font i Rius, Josep Maria. “Carta de franquesa”. A: *Enciclopèdia Catalana. Història: política, societat i cultura dels Països Catalans. Volum 3: la forja dels Països Catalans (segles XIII-XV)*, 1996, Barcelona, p. 188.

⁴⁰ Alari Hidalgo, Marta; Martínez Giral, Alejandro, 2018, p. 85-86.

⁴¹ Cascante Torrella, Pere, op. cit., 2004, p. 28.

teixit medieval limitat per l'antiga muralla (es conserven alguns trams i d'altres foren embeguts pels habitatges). Hem d'entendre que la vila s'aniria ampliant a mesura que experimentava un creixement demogràfic –sobretot amb l'arribada dels habitants de l'antiga població i de gent vinguda de les masies disseminades de la vall del Bastareny o de més lluny– així com la seva situació estratègica com a cruïlla del camí ral de Berga a Bagà. Arribats a la vila baganesa, els transeünts podien seguir la ruta pels dos ramals del camí principal que, passant pels colls de Jou i de Pendís (els ports de muntanya més baixos del Pirineu català), menaven a la Cerdanya. L'ampliació de la vila s'iniciaria al voltant de l'antic castell– que a partir d'aleshores, va ser la residència permanent dels Pinós–. Durant la resta del segle XIII i durant el XIV la vila s'urbanitzà en direcció al riu i al sector oest, en detriment de la pobla vella, que seria abandonada definitivament. Sobre les defenses de la vila, apareixerien citades per primera vegada en la mateixa carta de poblament atorgada per Galceran IV de Pinós i esclarmonda, l'any 1233: “*I que aquests afranquits no treballin en el nostre castell ni posin quelcom en l'obra del nostre castell, sinó que treballin en els murs i els valls de la dita vila per a llur millora*⁴² [...]”. Seria a partir de 1330, aproximadament, que es construeixen les fortificacions de Bagà, constituïdes per set portals, una bestorre i nou torres. La creixent bonança econòmica que vivia Bagà, “*en part gràcies al creixement de la indústria tèxtil (draps i llana), l'explotació de la massa forestal per a l'art de l'ebenisteria, l'elaboració d'una metal·lúrgia, etc., va fer que les muralles quedessin insuficients i la vila s'expandís fora dels murs amb la construcció d'un raval al costat de la principal via d'accés*”.⁴³ Cal esmentar l'activitat comercial i el mercat a Bagà, les primeres notícies del qual les trobem a mitjans segle XIII, quan Galceran IV de Pinós dicta als cònsols de la vila la creació del mercat i les ordinacions que l'afectaven. S'estableix la plaça major (l'actual Plaça Porxada) com el marc exclusiu on s'havien de realitzar les transaccions i prohibint qualsevol activitat que s'hi realitzés a fora.

Joan Serra Vilaró creu que el primer esment documentat sobre el Raval de Bagà, dataria de l'any 1322, en un document en llatí, transcrit pel mateix autor: “*Ponç Gaia, veí de Bagà, atenent que l'actor de la baronia de Pinós, graciosament, l'hi havia donat llicència de que pogués edificar cases tocant la vall de la pobla de la vila de Bagà, i fora el portal de la dita pobla, per tal com aquell no s'hi devia construir cap edifici, sense una gràcia especial, consent que si en temps de guerra algun perill pogués esdevenir a la fortalesa de la dita pobla per aquest edifici, que el senyor pogués destruir-lo, sense cap*

⁴² Viladés Llorens, Ramon, *Les muralles de Bagà al segle XIV*, Àmbit de Recerques del Berguedà, 1996, p. 20.

⁴³ Cascante Torrella, Pere, op. cit., 2004, p. 29.

*esmena a favor del propietari*⁴⁴ [...]”. Al llarg del mateix segle XIV s’anirien fent obres de remodelació de les defenses degut al creixement urbanístic que experimentava la vila, implicant l’enderrocament i l’ampliació amb nous trams. I encara en la centúria següent, a causa segurament de la inestabilitat produïda pels continus conflictes armats que assotaven el Principat, encara s’hi haurien realitzat obres de reforma.

Taula 4: Vista parcial de la vila de Bagà des del Siti. El nucli baixmedieval coronat pel Palau de Pinós. A primer terme, l’església de sant Esteve i la torre de la Portella.

Foto: Marc Llamas i Devesa

1.2. Els senyors de Fenollet

Les primeres notícies documentals sobre el llinatge de Fenollet i del seu primer vescomte, Pere I de Fenollet, originari del vescomtat rossellonès del mateix nom, són de finals del segle X i de principis de la centúria següent. L’origen d’aquest vescomtat responia a la preocupació del comte de Besalú Bernat I Tallaferro (970?-1020), fill dels comtes de Cerdanya Oliba Cabreta i Ermengarda⁴⁵. Tallaferro heretà el comtat de Besalú, juntament amb els *pagi*⁴⁶ del Vallespir, la Fenolleda o Fenollet i Perapertusa. Els dominis comtals de

⁴⁴ Serra Vilaró, Joan, op. cit., 1989, p. 63.

⁴⁵ Soler i Amigó, Joan. *Llegendes de la història de Catalunya, 1: Els primers comtes*. Col·lecció Popular: Llegendes, Farell Editors, 2004, Sant Vicenç de Castellet, p. 104.

⁴⁶ Els *pagi* (plural de *pagus*, nom d’origen romà), eren anomenats, a partir del segle IX, aquells territoris desproveïts temporalment del comte o que depenien administrativament dels comtats.

Besalú eren molt extensos i calia facilitar-ne la seva administració, de manera que el comte Tallaferro va dividir-los en vescomtats: Besalú (després vescomtat de Bas), Vallespir (després de Castellnou) i el de Fenollet. La croada predicada pel Papa Innocenci III, l'any 1208, contra l'heretgia càtara, perseguint els seus adeptes i simpatitzants, tingué conseqüències greus per als territoris occitans, rossellonesos i provençals. El 1229, Pere V de Fenollet fou acusat d'heretgia pel rei Lluís IX de França, qui no tan sols li prengué el títol vescomtal: “*li usurpà y li lo estat contra tota justícia y rahó, assolant-li y destruynt-li la vila de Fenollet, cap de son estat*”, tal com ho exposa Bernat Galceran IV de Pinós-Santcliment (1620) en la seva “*Genealogia y Descendència dels de la Casa y Família de Pinós*”. Hug, fill del desposseït Pere V de Fenollet, malgrat va conservar el títol de vescomte, no podia exercir cap tipus de domini sobre les terres expropiades pels croats. Hug mantindria i conservaria els seus drets encara després del tractat de Corbeil (1258) entre Jaume I i el rei de França, posant fi a la influència política dels comtes-reis catalans sobre territori occità⁴⁷. Beatriu d'Urtx, en quedar vídua del seu marit Hug de Fenollet (1264), reclamava la restitució del vescomtat, de la mateixa manera que ho féu per la revocació de la sentència, ferma, contra l'anterior vescomte Pere V de Fenollet. Val a dir que ambdós intents van quedar en no-res.

En la lluita que es lliurà entre Pere III i Jaume II de Mallorca, Pere Galceran de Pinós lluità al costat del sobirà d'Aragó, acompanyant-lo en la seva host en companyia d'altres senyors lleials. Els homes de la vall de Tosses estaven al costat del rei Jaume de Mallorca; de manera que el 10 d'abril de 1344, noranta-vuit homes del lloc i la vall de Tosses prestaren fidelitat i homenatge a Berenguer de Vernet, veguer de Cerdanya i Baridà al rei i els seus oficials, comproment-se a defensar el castell de Tosses i defensar-lo contra el rei d'Aragó, Pere el *Cerimoniós*, i de qualsevol enemic. El veguer els reconegué el vassallatge i que no seria en perjudici del que tenien prestat al noble Ramon Roger [de Pallars], senyor de Mataplana. En canvi, el vescomte d'Illa, que també era senyor de la Portella i Lluçà, lluitava a favor del rei d'Aragó. Des del Lluçanès, feu capturar molta gent de Ribes i la vall del Freser, també consta que va fer fortificar el lloc d'Illa. Els homes de les valls de Bagà, encapçalats pels cònsols, eren partidaris de Pere el *Cerimoniós*, mentre Pere Galceran de Pinós acompanyava el rei d'Aragó.⁴⁸ El 31 de juny de 1348, Pere Galceran de Pinós feia testament. Mossèn Serra Vilaró ho recull a les *Baronies de Pinós i Mataplana*, en un “full solt” de les notes del seu testament en el qual elegia com a marmessors: “*la seva muller (Marquesa de Fenollet), el seu parent Berenguer Ça-Portella, el venerable religiós Fra Arnau Muntaner, qui*

⁴⁷ Gascón Chopo, Carles, op. cit., 2006, p. 38.

⁴⁸ Serra Vilaró, Joan, op. cit., 1989, p. 136.

havia estat prior del convent de frares predicadors de Puigcerdà, i, en sa absència, el qui ocupi aquest priorat, Guillem de Claret, cavaller seu, Pere Fuster prevere de Bagà i Arnau Amill de Bagà⁴⁹”. La transcripció del testament de Pere Galceran de Pinós recollida en la *Genealogia* coincideix amb la documentació compilada per Serra Vilaró. Una de les clàusules del testament del document, crida la nostra atenció: “*Elegim la sepultura en la iglésia de Sant Esteve de Bagà*⁵⁰”. Creiem que podria ser la primera referència documental d’aquesta petició per part d’un membre del llinatge de Pinós de rebre sepultura a l’església arxiprestal de Bagà, tot i que el lloc d’enterrament tradicional de la família havia estat el monestir cistercenc de Santes Creus⁵¹. Alguns dels seus descendents també elegirien l’església de sant Esteve com a lloc d’enterrament.

Això ens portaria a plantejar-nos la següent hipòtesi: la possibilitat que l’església de Sant Esteve de Bagà hagués acollit un panteó reservat a la família de Pinós. Aquesta teoria, ara per ara, la deixarem de banda, doncs no és el tema que ens ocupa aquest treball ni tampoc podem plantejar-la sense una base argumental sòlida, ni un estudi aprofundit; però creiem que podria ser un objecte d’investigació interessant.

1.2.1. Els vescomtats d’Illa i Canet

Les antigues entitats nobiliàries es basaven en la creació, a l’Alta Edat Mitjana, dels comtats i vescomtats que al llarg del temps es modifiquen per les evolucions dels respectius patrimonis⁵². En època baix medieval, concretament al segle XIV, sorgiren noves entitats nobiliàries que no tenien res a veure amb les antigues dignitats d’origen visigot; doncs a diferència d’aquestes últimes esmentades, que no es transmetien hereditàriament ni eren territorials⁵³, les noves sí que tenien aquestes característiques. La creació d’aquestes entitats o dignitats, Flocel Sabaté l’atribueix al comte-rei “*actuant com a sobirà de tot el conjunt català*” –i afegeix– “*amb la finalitat de dotar membres de la família reial o de reconèixer personatges que en són molt propers*⁵⁴”. Coetàniament, en el regne de Mallorca –que a més de les illes Balears, s’estenia fins als comtats de Rosselló i Cerdanya entre 1276 i 1344⁵⁵–

⁴⁹ Íbidem, p. 140-141.

⁵⁰ Alari Hidalgo, Marta; Martínez Giral, Alejandro, op. cit., 2018, p. 161.

⁵¹ Vives Corbella, Pilar, *Les tombes dels Monestirs del Cister. Patrimoni i coeducació*. Llicència d’estudis. Universitat de Barcelona, 2008, p. 75.

⁵² Sabaté Curull, Flocel, op. cit., 1997, p. 246.

⁵³ De Salazar y Acha, Jaime. “La nobleza titulada medieval las coronas de Aragón y Navarra”. A: *Anales de la Real Academia Matritense de Heráldica y Genealogía*, XIV, 2011, Zaragoza, p. 16.

⁵⁴ Íbidem, 1997, p. 246.

⁵⁵ Íbidem, 1997, p. 248.

Sanç I de Mallorca, net de Jaume el *Conqueridor*, refermà el vescomtat de Castellnou i va crear els vescomtats d'Illa (1314), Canet (1321) i el d'Évol (1335), per recompensar –com afirmava anteriorment Flocel Sabaté– i seguir assegurant-se la fidelitat i el servei dels llinatges dels Fenollet, els Canet i els So, respectivament⁵⁶.

Del seu matrimoni en coneixem una filla, Blanca de Fenollet i d'Urtx (segona muller del noble Dalmau de Rocabertí) i Pere VI de Fenollet i d'Urtx (qui heretaria el patrimoni i els drets del llinatge), que rebria, de mans del rei Sanç de Mallorca, el vescomtat d'Illa. D'aquesta manera, el net del *Conqueridor* volia compensar al seu vassall –i alhora assegurar la seva fidelitat– per la pèrdua del títol dels seus antecessors, encara que es tractés d'un títol nou⁵⁷. El sobirà els atorgava, juntament amb la titulació, el poder jurídic d'uns territoris que ja tenien, cosa que aquests no constituïen unitats compactes, sinó amb certa dispersió⁵⁸. El vescomtat de Canet (1322), atorgat igualment per Sanç de Mallorca a Guillem de Saguàrdia, senyor de la baronia de Canet i del castell de la Guàrdia o Saguàrdia, al Ripollès⁵⁹. Es casà amb Geralda, filla del vescomte Jofre IV de Rocabertí, el fill dels quals fou Ramon II, qui morí sense successió l'any 1350 sense successió, de manera que el títol vescomtal de Canet passà a mans de Pere de Fenollet, qui ostentaria els d'Illa i Canet.

2. MATRIMONI I PATRIMONI: LES BRANQUES SUCCESSÒRIES

El règim de successió es fonamenta en els capítols matrimonials, el contracte escrit a través del qual es determina i regula, a més a més de la successió familiar, les condicions econòmiques del matrimoni, incloent-hi l'herència. Tünde Mikes (2017) ens diu que “*era una successió pactada i reglava el futur de la part essencial del patrimoni*”⁶⁰. La preservació del patrimoni familiar, vinculada amb la perpetuació del llinatge, era una de principals preocupacions de l'època, sobretot per l'estament nobiliari, com també ho era el destí de la nissaga quan la mort feia acte de presència⁶¹. Com podien assegurar, a més de la salvació de l'ànima, la perpetuïtat de la família? Aquesta disposició a una mort prematura –que podia posar en perill l'estabilitat del llinatge– es pot

⁵⁶ Íbidem, 2018, p. 87.

⁵⁷ De Salazar y Acha, Jaime, op. cit., 2011, p. 17.

⁵⁸ Sabaté Curull, Flocel, op. cit. 1997, p. 248.

⁵⁹ Íbidem, 2011, p. 30.

⁶⁰ Mikes Jani, Tünde. “Legislació històrica de la família catalana medieval i moderna”. A: *Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics*, 28, 2017, Girona, p. 182

⁶¹ To Figueras, Lluís, “Señorio y familia los orígenes del «hereu» Catalán (Siglos X-XII)”. A: *Studia Historica-Historia Medieval*. V. XI., 1993, Barcelona, p. 57-79.

copsar, en el cas de Catalunya, en la figura de l'hereu. Aquest succeeix al pare, esdevenint el nou cap de casa un cop aquest últim ja no hi sigui. L'establiment d'aquest era, com el seu nom indica, un sistema de transmissió de l'heretat, que tenia com a principal funció evitar la inestabilitat de la família en cas de mort prematura d'un dels seus membres i procurar que el patrimoni segueixi en mans d'aquesta. Si era l'hereu universal qui moria sobtadament, el testament estipulava que, si aquest tenia germans, que l'herència passés a mans d'aquests, successivament. En cas que no hi quedessin germans a qui nomenar com a successors, l'herència seria pels familiars propers del testador. La descendència era, en definitiva, una via –tot i que no sempre segura– per resoldre aquesta problemàtica de la successió. L'acumulació d'un patrimoni inabastable –com va ser el cas dels Pinós– comportava el repartiment entre els diversos descendents, fruit de la política matrimonial exercida per la noblesa catalana en època baixmedieval, sempre que aquests es comprometin a mantenir-lo en nom de la nissaga, com ja hem esmentat. És en aquest context on s'originen les branques o ramificacions dels llinatges.

2.1. Bernat Galceran I de Pinós: la preservació del llinatge

La situació dels Pinós, a partir del segle XIV, era la d'un llinatge poderós que, almenys des de l'Alta Edat Mitjana, havia obtingut terres més enllà dels seus dominis inicials, gràcies a les campanyes de conquesta dels comtes-reis del casal de Barcelona. Seria en els darrers segles medievals quan els Pinós, com altres famílies nobles, cercaren altres formes d'aconseguir nous dominis i, sobretot, de conservar-los en el futur; per assegurar el patrimoni calia mantenir la continuïtat de la nissaga. Això es solucionaria amb els matrimonis amb les darreres supervivents de llinatges nobles de rang divers⁶². Si els Pinós havien acumulat fins ara un gruuix important de títols i terres, entrat el segle XV, tenien un patrimoni més que considerable arran de la incorporació dels vescomtats d'Illa i Canet (pertanyents als Fenollet) i el vescomtat d'Évol (en mans dels So). I en aquest context és on s'originen les branques de la família. En el cas dels Pinós, les ramificacions principals foren la dels Pinós-Fenollet i la dels Castro-Pinós⁶³. Bernat I Galceran de Pinós-Fenollet *l'Antic*, va succeir al seu germà, Pere Galceran, mort sense descendència, com a senyor de les honors de Pinós, Mataplana i la Portella⁶⁴. Joan Serra Vilaró afegeix que a més d'haver heretat aquests títols, Bernat Galceran es reconeixia com a senyor de les honors de Castre i Peralta. Respecte la política matrimonial exercida per *l'Antic*, confon els autors com Santiago Sobrequés i Serra Vilaró. En el capítol

⁶² Alari Hidalgo, Marta; Martínez Giralt, Alejandro, op. cit. 2018, p. 86.

⁶³ Íbidem, p. 87.

⁶⁴ Serra Vilaró, Joan, op. cit., 1989, p. 199.

que Sobrequés dedica als Pinós a *La Guerra Civil Catalana del segle XV* (1976), sembla que es casà dues vegades: primer amb Urraca Ferrandis i, en enviudar, es casà, pels volts de 1380, amb Sança de Milany⁶⁵. Enlloc fa referència a la possessió dels dominis de Castro (o Castre) i Peralta per part de Bernat Galceran I. Serra Vilaró, per la seva part, ens fa suposar “*que les posseiria en virtut d’algun casament*”⁶⁶. La *Genealogia* ens podria treure de dubtes. Segons aquesta, l’*Antic* arribaria a casar-se tres vegades, i en totes sembla que va tenir descendència.

La seva primera esposa fou la noble Aldonza de Castro, hereva de les baronies aragoneses de Castro i Peralta (Osca), amb qui va tenir el seu fill primogènit: Pedro Galcerán de Castro⁶⁷, qui iniciaria la branca dels Castro-Pinós. En enviudar, el baró contrauria segones núpcies amb Urraca Fernández de Ahones (també dita d’Arenós) amb qui va tenir a Bernat Galceran II de Pinós-Fenollet, dit el *Cavaller*. Sobre la seva ascendència materna, la *Genealogia* no ens aporta gaire informació, doncs es limita a explicar l’origen del llinatge d’Arenós, el qual sembla que es remuntaria en la conquesta de València dirigida per Jaume I:

“Ceytubecet, Rey que fou de València, al tems que lo Rey Don Jayme la conquistà, se fèu cristià y se anomenà Vicens. Y lo dit Rey en Jayme lo tingué ab molt gran estima, como apar ab un acte que lo dit Don Vicens concedí al bisbe de Sogorb. Donà-se-li la baronia de Arenós, y de ella prengué lo apellido de Arenós, ab molts castells y vilas”⁶⁸.

La baronia en qüestió podria correspondre a l’actual municipi valencià de la Pobla d’Arenós⁶⁹, a la província de Castelló. Creiem que *Ceytubecet* correspondria a una interpretació literal de Said Abu Said⁷⁰, el darrer governador almohade de la ciutat de València, Xàtiva i Dénia, el qual fou desposseït dels seus poders arran de revoltes internes contra el poder almohade. Abu Said, convertit al cristianisme, negociarà amb el *Conqueridor* per renunciar als seus drets que tenia sobre València a favor del comte-rei. Suposem que, en reconeixement de la seva fidelitat, Abu Said —que havia cristianitzat el seu nom, com hem vist— rebria de mans de Jaume la baronia d’Arenós. D’aquest llinatge d’origen valencià, emparentat amb alguna de les famílies nobles aragoneses que participaren en la conquesta, procediria

⁶⁵ Sobrequés i Vidal, Santiago; Sobrequés i Callicó, Jaume. “*La guerra civil catalana del segle XV. Volum 2: la societat catalana en el conflicte*”, Edicions 62, 1973, Barcelona, p. 93.

⁶⁶ *Ibidem*, 1989, p. 200.

⁶⁷ Alari Hidalgo, Marta; Martínez Giralte, Alejandro, op. cit., 2018, p. 88.

⁶⁸ *Ibidem*, p. 209.

⁶⁹ Gargallo Gil, José Enrique, *Toponímia dels pobles valencians: Puebla de Arenosa, el Alto Mijares*, 221, Publicacions de l’Acadèmia Valenciana de la Llengua (en línia), p. 3.

⁷⁰ *Ibidem*, p. 3.

l'ascendència d'Urraca d'Arenós. Retornant a Bernat Galceran I i la seva política matrimonial, aquest contrauria les seves terceres i últimes noces amb Sança de Milany, hereva de les baronies ripolleses de Milany i Vallfogona, fet que comportà el domini dels Pinós sobre les possessions d'aquest llinatge a partir de 1380,⁷¹ com ja hem indicat abans.

3. ELS PINÓS-FENOLLET

En els apartats anteriors ja hem tractat sobre les famílies de Pinós i Fenollet, el seu context històric i geogràfic, i com es van unir. A partir d'aquí, ens centrarem estrictament en el llinatge dels Pinós-Fenollet, iniciat probablement per Bernat Galceran II el *Cavaller*, el qual va regir, entre altres, les baronies de Pinós, Milany, els vescomtats dels Fenollet i part de les antigues possessions dels Mataplana.

3.1. Bernat Galceran II de Pinós-Fenollet, el *Cavaller*

3.1.1. Què ens diu la historiografia?

Resultaria difícil establir una biografia acurada del nostre personatge que no estigués exempta de buits per falta de dades contrastades, manca de fonts, informació verificada, en definitiva, tots aquells aspectes i elements que hem de tenir en compte, ja que poden dur a confusions, interpretacions errònies – siguin intencionades o no–, etc. Hem recorregut a dues fonts que considerem més “pròximes” a la realitat del nostre treball: ens referim a les *Baronies* i a la *Genealogia*, tot i que hem recorregut altres publicacions sobre la matèria. La majoria dels autors que hem consultat coincideixen en què Bernat Galceran II de Pinós-Fenollet el *Cavaller*, era primogènit de Bernat Galceran I de Pinós i d'Urraca Fernández de Ahones⁷², dita també d'Arenós. En la documentació recollida per mossèn Serra Vilaró, s'identifica a tres membres del llinatge: “*Bernat I i Bernat II de la línia recta i un Bernat fill bort de Bernat I*”⁷³.

Segons un document localitzat pel mateix autor –amb data del 30 d'octubre de 1409– els cònsols Joan Sicarts i Guillem Companyó, de Bagà, arrendaren a Bernat Galceran II, com a hereu de la noble Urraca⁷⁴, els llocs de “Alçoçar

⁷¹ Alari Hidalgo, Marta; Martínez Giral, Alejandro, op. cit., 2018, p. 88.

⁷² Moreno Meyerhoff, Pedro, “El oficio de camarlengo: un acercamiento”. A: *Emblemata: Revista Aragonesa de Emblemática*, n. 10, 2004, p. 77.

⁷³ Serra Vilaró, Joan, op. cit., 1989, p. 189.

⁷⁴ L'autor l'identifica com Urraca Ferrándiz de Hàuries, tot i que la bibliografia consultada, com la *Genealogia* de 1620, és citada com Urraca Fernández de Ahones.

et de Ilraffol⁷⁵” –correspondrien a Alcocer i El Rafal– per la quantitat de tres-cents florins d’or d’Aragó per un període de tres anys. Finalment, en la clàusula del text confirma la legitimitat del *Cavaller*:

“Nobilem Bernardum Galcerandi de Pinosio, militem filium nobilis et potenti viri domini Bernardi Galcerandi de Pinosio, heredemque aniversalem nobilis domine Hurraca Ferrándiz de Hauries eius matris, provt de ipsa hereditate constat per publicum testamentum factum in villa de Stadella XX die augusti anni a Nativitate Domini MCCCL XXXV⁷⁶”.

Si ens hem de fiar de Serra Vilaró, el document abans esmentat ens pot aportar dades interessants sobre el *Cavaller*. L’autor ens indica que l’any 1409 ja era major de vint-i-cinc anys⁷⁷, no sabem si els passava o els acabava de complir. Ens consta també que Bernat Galceran II, amb el consentiment del seu pare, pretén organitzar una milícia armada per unir-se a l’estol que havia de salpar de Barcelona, el 25 de maig de 1409⁷⁸, embarcar-se cap a Sardenya per posar-se al servei del rei de Sicília, aleshores l’infant Martí el *Jove*. Per a sufragar les despeses, demana un préstec a la universitat i a *particulars* de la vila de Bagà, pel valor de 8.000 sous, quantitat que aquests obtindrien mitjançant un cens de Jaume Amargós, mercader de la ciutat de Barcelona. Per part seva, el *Cavaller* es compromet d’assegurar la prestació amb els rèdits que aquest rebia de “*els llocs i viles d’Alcocer i d’Ylrafal de la vall de Cocentina en el regne de València i amb tots els rèdits que rebia en la capital d’aquest regne⁷⁹”*. Serra Vilaró relaciona aquest fet amb l’arrendament que els cònsols Sicarts i Companyó havien fet a Bernat Galceran II de Pinós [Taula 5].

⁷⁵ Serra Vilaró, Joan, op. cit., 1989, p. 200.

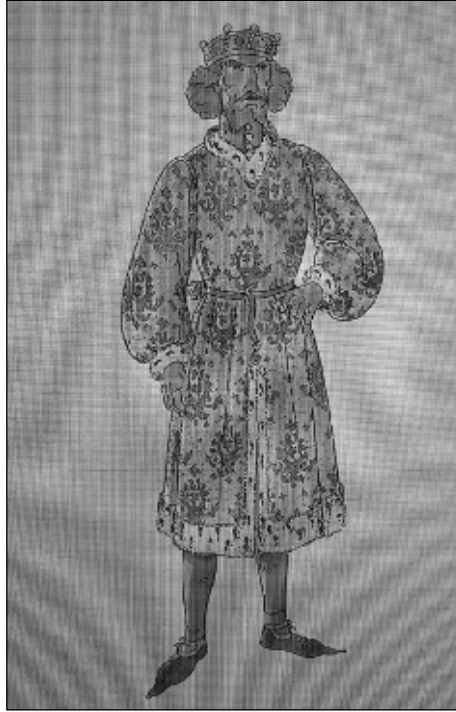
⁷⁶ Íbidem, p. 200.

⁷⁷ Malauradament, no hem trobat alguna dada sobre quan i on hauria nascut Bernat Galceran *el Cavaller*. Ara per ara, aquesta és l’única informació fiable que disposem, almenys fins que es pugui comparar amb nous resultats. Per tant, ja que no ho podem saber amb certesa, suposem que hauria nascut entre finals de la dècada de 1370 o bé durant la de 1380. On hauria nascut, ho ignorem, tret que hauria viscut bona part de la seva vida a Bagà.

⁷⁸ Hernández Cardona, Francesc Xavier, *Història militar de Catalunya, vol. II: Temps de conquesta*, Rafael Dalmau, Editor, 2004, Barcelona, p. 165.

⁷⁹ Serra Vilaró, Joan, op. cit., 1989, p. 223.

Taula 5: Representació historicista idealitzada de Bernat Galceran II de Pinós-Fenollet, el Cavaller.

Fons: Bagà, 1440: *La vida quotidiana en una vila medieval* (Exposició). Autor: Francesc Riart i Jou.

Sabem a través de Serra Vilaró que aquesta no era la primera vegada que els Pinós participaven en campanya a la península italiana, doncs ens consta que el 1392, el baró de Pinós havia projectat d'anar a Sardenya per posar-se al servei del rei d'Aragó. En un principi l'autor suposa que és el *Cavaller* qui organitza la campanya però, finalment es decanta pel seu pare, Bernat Galceran I, basant-se en el fet de “titular-se només *senyor de les baronies de Pinós, Mataplana, Portella i Valls de Ribes*⁸⁰”. Per comparativa, tan la informació de la *Genealogia* la de les *Baronies*, coincideix en certs aspectes, fins i tot gosaríem dir que es complementen. Exposem a tall d'exemple l'atorgament de les possessions catalanes –baronies de Pinós, Mataplana, la Portella i la vall de Toses– que feu Bernat Galceran I l'*Antic* en motiu del matrimoni celebrat entre *el Cavaller* i Aldonça de Mur, filla del baró Lluís de Mur, senyor de Mur, l'Albi i Cervià, que acompanyà l'infant Martí, duc de Montblanc, a Sicília l'any 1392. Tan a la *Genealogia* com a les *Baronies*

⁸⁰ Íbidem, p. 229.

s'indica que la donació inclou, a més a més, els vescomtats rossellonesos d'Illa i Canet.

Mossèn Serra Vilaró afegeix noves dades al respecte: el 7 d'abril de 1423, Bernat Galceran II atorga a la seva esposa la titularitat de les dignitats baronials i vescomtals en qualitat de "*procuradora dels seus dominis amb plens poders*"⁸¹. Més endavant, el 21 de setembre de 1425, Aldonça de Mur jura guardar els privilegis, franqueses i llibertats de la vila de Bagà. Actuen com a testimonis, entre altres, el cavaller Pere Tomic i el donzell Joan de Copons. De ben segur que un acte de tal importància es deuria celebrar amb la solemnitat que pertocava, ja que Serra Vilaró troba una despesa que correspon al llibre dels cònsols: "*pagí els juchlàs que agem per la festa que fem per los bescomdats 16 ss. 6 d*"⁸².", amb data de 1423 o 1424.

Entre la documentació, Serra Vilaró troba una missiva –amb data del 5 d'abril de 1440– per la qual Bernat Galceran II de Pinós és invitat per assistir a les Corts Catalanes que la reina Maria de Castella –esposa d'Alfons el Magnànim– convocava a Lleida. En resposta, el baró de Pinós al·lega que es troba incapacitat per desplaçar-s'hi, considerant que era perjudicial i perillós –"*periculosum et damnosum*"⁸³– suposem que la seva avançada edat l'hi ho impedia. Tot i així, havia de complir amb el seu jurament –"*ut asserimus corporali juramento*"⁸⁴– de manera que nomenaria procurador a Guillem de Riembau⁸⁵ –donzell de la Pobla de Lillet– perquè acudís a Lleida en representació seva. Més endavant, trobarem citades diverses persones que actuen com a procuradors, designats pel mateix senyor o bé per algú del seu entorn més proper. Abans, però, hauríem d'esmentar la figura del procurador i llur ocupació dins de l'administració senyorial. Xavier Marcó i Masferrer (2011) ens diu: "*Generalment eren personatges propers als senyors i en rebien poders per actuar en nom seu en gairebé totes les qüestions relacionades amb la gestió de la senyoria*"⁸⁶.

Com hem indicat, solien ser persones pròximes a l'entorn del senyor, tot i que en el cas que exposem, observarem que llur procedència i condició són diverses. Serra Vilaró cita com a procuradors, a més de persones de l'entorn íntim de Bernat Galceran II, el clavari (que exercia les funcions de tresorer i es feia càrrec de l'administració senyorial), i hi trobem mercaders i paraires.

⁸¹ Íbidem, p. 224.

⁸² Íbidem, p. 224.

⁸³ Íbidem, p. 224.

⁸⁴ Íbidem, p. 224.

⁸⁵ Íbidem, p. 224.

⁸⁶ Marcó i Masferrer, Xavier, *La senyoria feudal en un vessant de les Gavarres. Els dominis territorials de la vall d'Aró al segle XV, XIX* Premi Joan Xirgo, 2011, p. 175.

En una altra cita –datada també el 1440– apareixen citats diversos procuradors: el ja esmentat Guillem de Riembau i Pere de Quer, clavari del castell de Bagà, i també procurador de Galceran VII de Pinós-Fenollet. Per tant, el senyor no és l'únic que té poders de nomenar procuradors, entre altres càrrecs. Sabem que l'any 1438, Pere de Quer –segurament per la seva condició de clavari– nomenava procurador a Ramon d'Irabals, paraire de Bagà, perquè el substituís. També ens consta de l'existència de procuradors que no pertanyien estrictament a la jurisdicció senyorial dels Pinós, i que actuaven més enllà dels seus dominis, com podria ser el cas d'Antoni Sala, mercader de Barcelona. La presència constant de procuradors a principis de la dècada de 1440 ens fa pensar que el *Cavaller* es trobava ja en els últims anys de la seva vida.

En aquest punt, però, ens trobem amb el dubte sobre la seva mort. Joan Serra Vilaró ens indica que el *Cavaller* encara pogué assistir a la celebració de les segones núpcies del seu primogènit, com veurem més endavant. L'autor cita textualment: “*A 17 dies d'agost de l'any 1443, el molt noble i egregi baró En Bernat Galceran II de Pinós constituí procurador seu especial l'honorable cavaller Pere Tomich, domiciliat a la vila de Bagà, encara que absent, per a que portés a la nobilíssima dona Margarida de Pinós, muller futura del seu fill En Galceran VI, i filla de l'egregi senyor Comte de Cardona i de Prades i de l'egrègia dona Comtessa, aquell vestit nupcial que li havia fet a obs de les nocces celebradores entre els referits Galceran i Margarida*⁸⁷”. Afegeix que Bernat Galceran moriria a finals del mateix any.

Per altra banda, en la *Genealogia* no hem pogut trobar cap dada, encara que sigui orientativa, sobre la seva mort. Una revisió més aprofundida en la bibliografia consultada fins ara, en els *Dietaris de la Diputació del General* hi hem trobat una referència escrita, encara que molt breu, sobre els preparatius de l'enterrament de Bernat Galceran II de Pinós-Fenollet:

*“Aquest mateix die fonch fet cos present del noble don Bernat Galceran de Pinós, vezcomte d'Illa e de Canet, on hac gran luminària de molts brandons e tugurri sobre lo dit cors present, la qual sepultura fonch celebrada al monestir de frares menors; foren-hi la major part dels barons de Cathalunya, e fonchhi per cas lo fill major del comte d'Armenyach, lo quala se atroba en la present ciutat; fonch preycat, e isqueren del ofici a II hores passat migjorn*⁸⁸”.

⁸⁷ Serra Vilaró, Joan, op. cit., 1989, p. 228.

⁸⁸ Cases i Loscos, Lluïsa; Fernández i Trabal, Josep; Pagarolas i Sabaté, Laureà, *Dietaris de la Generalitat de Catalunya, vol. I: anys 1411 a 1539*, Generalitat de Catalunya, 1991, p. 95.

Però és en el *Llibre de les Solemnitats de Barcelona* on trobem una informació ampliada i més detallada sobre la mateixa cerimònia, la qual sembla que es va celebrar al convent de Sant Francesc de Barcelona, segons l'anotació, el 4 de març de 1444:

“Dimecres, a IIII de març del any MCCCCXLIIII fou fet aniversari o cors present en la esgleya del monastir de Frares Menors de Barchinona per lo dit mossèn lo vescomte d’Illa e de Canet, lo qual, dies ha passats, havia finit sos darrers dies en la present ciutat, e fou soterrat de nit en la esgleya del dit monastir; lo qual aniversari o cors present fou fet en aquesta forma; ço es, que fou fet un gran lit de posts denant l’altar major de la dita esgleya de Frares Menors, e cubert de draps; fou posada demunt, una tomba, e sobre aquella, un drap de vellut de carmesí vermell; e al entorn orles ab senyals del dit vescomte; e dessus un abit de Frare Menor. E sobre aquell una estola blanca; e dalt, estava un tuguri que era estat fet de palis o draps d’or antichs, ab orles al entorn, ab senyals del dit vescomte; e ans de la missa, vengueren a la dita esgleya los ordens de la ciutat, axí com d’omens com de dones, sens que no portaven creu ni venien processionalment ni justats, majorment los homens, e quescuns feheren absolució alta, sobre lo dit cors present. E lo fill major del dit vescomte, lo qual ara es vescomte d’Illa e de Canet, havia fets emprar molts homens e dones de la ciutat ço es, lo senyor bisbe, lo fill del Comte d’Armenyach, qui es troba en Barchinona, mossèn lo governador, los honorables consellers e deputats e molta altra notable gent, los quals se eren aplegats al carrer Ampla, dins la casa del honorable en Johan Loys de Gualbes; e d’aquí partiren; e après, los caperons vestits e les dones, segons es acostumat, e alguns portaven al denant una bandera del dit vescomte, e lo estandart e les sues armes e sobrevestes e cubertas de cavall, e anaren-se-n dret camí a la esgleya del dit monastir de Frares Menors en la qual era posada molta luminaria de ciris qui cremaven, e fou-hi celebrada missa alta, e fet bell offici, e y preycá mestre Johan Bernat.; e après, faheren una bella absolució, e la bandera, estandart e altres coses demunt dites foren posades dalt, no molt luny del altar major; e fetes les dites coses, los demunt dits se’n tornaren dellá on eren exits. E es cert, que al dit aniversari o cors present eren estades emprades la Seu e les parroquies, e los monastirs de homens e de dones, que vinguessen fer la absolució ab creu levada. E per ço com tals absoluciones se pertanyen a persones de casa reyal fou deliberat que solament hi

*vinguessen los monastirs de homens de de dones sens creu, e no processionalment. E axí fou fet*⁸⁹”.

Tot plegat ens planteja algunes qüestions. Pel que hem pogut observar, la cerimònia d'enterrament i els pertinents rituals sembla que s'haurien dut a terme a Barcelona. Si fos així, què hi feia a la capital catalana? La mort el va sorprendre lluny de casa? Com ho indicava Serra Vilaró anteriorment, la seva avançada edat l'impedia fer desplaçaments llargs. Es va fer traslladar expressament per passar els seus últims moments en companyia dels franciscans o potser ja havia mort aleshores? Hi havia algun motiu perquè es fes a la ciutat comtal? Ara per ara, no sabríem respondre aquestes qüestions. El ritual que marca la cerimònia, sembla que es duria a terme segons les peticions expressades en el seu testament, recordem que desitjava ésser enterrat —en el cas que morís lluny de les seves baronies— en una església parroquial o en un convent de l'orde franciscà i que el seu cos romangués sepultat allí fins el moment que els seus marmessors, per expressa voluntat, fessin traslladar les seves despulles mortals a Bagà, per ser enterrades definitivament a l'església de Sant Esteve. En definitiva, una cerimònia molt solemne que comptà amb la presència de les principals personalitats polítiques de la ciutat així com de nombroses persones que participaren en el seguici fúnebre que acompanyà el cos del *Cavaller*. A partir d'aquest punt, no podem afegir cap dada sobre aquest assumpte; desconeixem si els seus marmessors complirien les seves últimes voluntats o bé, fos pel motiu que fos, això no arribaria a produir-se. Confiem, novament, en què sigui possible que aquesta qüestió serveixi com a objecte d'estudi.

3.1.2. Relacions de parentiu

Galceran VII de Pinós-Fenollet

Fill primogènit de Bernat Galceran II de Pinós i d'Aldonça de Mur, nascut suposadament pels volts de 1415⁹⁰, rebria en qualitat d'hereu universal, les possessions del seu pare amb plens poders per exercir-ne el govern, sempre que actués en nom del progenitor, un traspàs de poders que s'hauria produït el 25 de novembre de l'any 1442⁹¹. No descartem que el nou baró hagués continuat la política matrimonial per assegurar la preservació del patrimoni en mans del seu llinatge. Reforcem aquesta hipòtesi amb la informació que ens aporta mossèn Serra Vilaró. Segons aquest, Galceran VII s'hauria casat tres

⁸⁹ Duran i Sanpere, A.; Sanabre, Josep, *Llibre de les Solemnitats de Barcelona, Vol. I: 1424-1546*, Institució Patxot, 1930, Barcelona, p. 145-146.

⁹⁰ Moreno Meyerhoff, Pedro, op. cit., 2004, p. 88.

⁹¹ Serra Vilaró, Joan, op. cit., 1989, p. 228.

vegades: primerament amb Isabela (que ja era morta el 21 d'agost de 1438⁹²), filla de Joan de Bardexí i de Beatriu, germana de Bernat Galceran II de Pinós. Pocs anys després, es tornaria a casar amb la noble Margarida de Cardona, filla del comte de Cardona i de Prades⁹³. Finalment, contraurà matrimoni per tercera vegada amb una noble de possible ascendència aragonesa, Joana d'Alagon⁹⁴ que, tal com assenyala Serra Vilaró, després de la mort de Galceran VII el 1470, fou nomenada pel notari de la Pobla de Lillet:

“hereva testamentària, per durant sa vida, del seu difunt marit Galceran de Pinós i de Fonollet, i a ella li dona els mateixos títols que hem trobat a son marit, ço és: Vescomtessa d’Illa i de Canet, senyora de les baronies de Pinós i Mataplana, de Portella, de Llusanès, de Peguera, Vall de Tosses, i castell de Guardiola⁹⁵”.

Respecte a la seva descendència, sempre seguint la trajectòria plantejada per Serra Vilaró, troba citats documentalment dos fills: *“Francesc, a qui el rei de França donà possessió de les Baronies, i Galceran, qui fou rector de Bagà i procurador general de les Baronies, i morí entre el 1525 i el 1528, deixant hereu el seu germà Francesc⁹⁶”.*

La informació que aporta Serra Vilaró sobre la suposada successió de Galceran VII de Pinós no coincideix en alguns aspectes, ja que a la *Genealogia* trobem que aquest hauria mort *“sens deixar fills ni descendents de llegítim y carnal matrimoni procreats⁹⁷”.*

Observem, però, que Serra Vilaró ho rectifica: *“Per fer-lo fill de Galceran VI, no tinc altra dada que la de trobar-lo anomenant-se germà de Francesc Galceran de Pinós⁹⁸”.* En la *Genealogia* trobem algunes dades força interessants, fins i tot alguna que no hem trobat en l’obra de Serra Vilaró, les quals ens podrien orientar per a cercar les arrels del litigi entre les branques dinàstiques per la possessió de les baronies i els vescomtats. Ho recull el següent paràgraf:

“Tingué lo sobredit vescomte Don Galceran un fill bastart anomenat Don Francesc, agut ab una monja velnegrada, pretengué succehir en los dits vescomtats de Illa y de Canet y baronias de Pinós y Mataplana, no obstant que son pare en son testament ab un llegat li

⁹² Íbidem, p. 226.

⁹³ Íbidem, p. 228.

⁹⁴ Íbidem, p. 242.

⁹⁵ Íbidem, p. 243.

⁹⁶ Íbidem, p. 243.

⁹⁷ Alari Hidalgo, Marta; Martínez Giral, Alejandro, *op. cit.*, 2018, p. 297.

⁹⁸ Serra Vilaró, Joan, *op. cit.*, p. 243.

fa lo anomena fill il·legítim, y en la cort eclesiàstica se ha declarat ser il·legítim, y vuy en die sos descendents estan ab la mateixa pretenció sens fonament algú. En lo tems de las turbacions de Catalunya, après de la mort de son pare, se ocupà Gironella y lo van tirànicament y sens títol algú, y vuy ne estan en possessió sos descendents⁹⁹.

Sabem, a través del citat manuscrit, que Galceran VII hauria estat “curador” (ho interpretem com tutor) de Joana Estefania de Pinós, neboda seva i l’única filla que tingué Francesc Galceran de Pinós-Fenollet, com ens ho indica la *Genealogia*:

“Fou curador lo sobredit vescomte de sa neboda Dona Joana Estefania de Pinós, filla única de Don Francesc Galceran de Pinós, son germà, ab la qual usà de gran inhumanitat, estimant més anomenar en son testament per hereus seus a personas estranyes que a sa pròpia neboda carnal¹⁰⁰”.

Serra Vilaró recull de l’antic arxiu baganès, la còpia autenticada d’una acta notarial, datada a Bagà el 26 de maig de 1464¹⁰¹ on apareix esmentat Galceran VII, juntament amb altres nobles com Guillem Ramon de So-Castro, vescomte d’Évol, on són nomenats capitans pel rei Joan II als inicis de la Guerra Civil catalana. L’autor interpreta que: *“En la heroica defensa que de les seves llibertats féu Catalunya deixint-se del seu rei Joan, trobo en Galceran VI de Pinós al costat d’aquest, qui, estant en la seva vila de Olet el 28 d’octubre de 1463, per a reduir a obediència els molts rebels que en el Principat de Catalunya s’havien alçat contra d’ell i de la seva reial Corona¹⁰²”.* El rei els hi donava carta blanca, si ho consideraven convenient, per sotmetre als revoltats: l’aplicació de penes, concessió d’indults, confirmació de privilegis, convocatòria de la host (milícia local) i el dret de cavalcada (la tropa de cavalleria que acompanyava el senyor pels llargs desplaçaments), etc. A parer de Serra Vilaró, molts vassalls de Bagà es posicionaren a favor de la Diputació del General, que encapçalava la facció contrària als partidaris reialistes, entre els quals es trobava el seu senyor. Sembla que aquest hauria actuat amb contundència en els dominis catalans, principalment a la baronia de Pinós i a les antigues possessions de Mataplana, ja que –afirma Serra Vilaró– *“eren molts els presoners detinguts en les càrcers del castell de Bagà¹⁰³”*, fins i tot es beneficiaria amb els rescats per alliberar els presos, a tall d’exemple, un

⁹⁹ Alari Hidalgo, Marta; Martínez Giralt, Alejandro, *op. cit.*, 2018, p. 297.

¹⁰⁰ *Ibidem*, p. 297.

¹⁰¹ *Ibidem*, p. 233.

¹⁰² *Ibidem*, p. 233.

¹⁰³ *Ibidem*, p. 236.

document també trobat per l'autor –datat el 21 de setembre de 1467– que exposa el cas d'Antoni Sunyer, empresonat a Bagà:

“Com vos venerable e discret mossèn Francesch Arderiu, qui may sabés defalir a les necessitats de vostres parents e amics, ajats vist a mi Anthoni Sunyer, altrament nomenat Ramonet, ésser posat en gran fortuna e tribulació, com sia presoner de guerra de certes gents d'armes del senyor vezcomte d'Illa e de Canet en la vila de Bagà, de la quan no puc exir fins que age pagat mon rescat, lo qual pagar no puch sinó per ajuda de Deus e de mos amichs, specialment de vos, qui per vostra acostumada bondat me haveu feta oferta de prestar la quantitat dejús escrita, la qual vull agau, segura, per quant la mort e la vida de quiscú stiga en la mà de Déu, e de tan gran servey que de vos prenych, no voldria deservey ni pèrdua¹⁰⁴”.

Francesc Galceran de Pinós-Fenollet

Poca informació hem trobat del fill petit de Bernat Galceran II i d'Aldonça de Mur i, com hem pogut comprovar, Serra Vilaró només el cita en comptades ocasions, i gairebé sempre referint-se a ell com a fill de Galceran VII, fet que després rectifica, com ho hem vist. No obstant, la *Genealogia* en parla abastament de Francesc Galceran i la importància que aquest tindria per la continuïtat de la branca dels Pinós-Fenollet, ja que hauria estat l'únic dels fills del *Cavaller* que assegurà la seva descendència. També fa un esment de la seva participació a la Guerra Civil catalana. En més d'una ocasió ens hem referit a les relacions entre les branques familiars, no tan sols els vincles de parentiu. Anteriorment ens havíem referit al domini dels Pinós sobre les senyories dels Milany amb l'enllaç de Bernat Galceran I i Sança de Milany, que originaria la branca dels Pinós-Milany, a finals del segle XIV. Malgrat l'enemistat que havia sorgit amb Castro-Pinós, sembla que els Pinós-Fenollet mantindrien una relació cordial amb els membres de la branca ripollesa, almenys és així com ho interpretem a partir de les anotacions de Serra Vilaró.

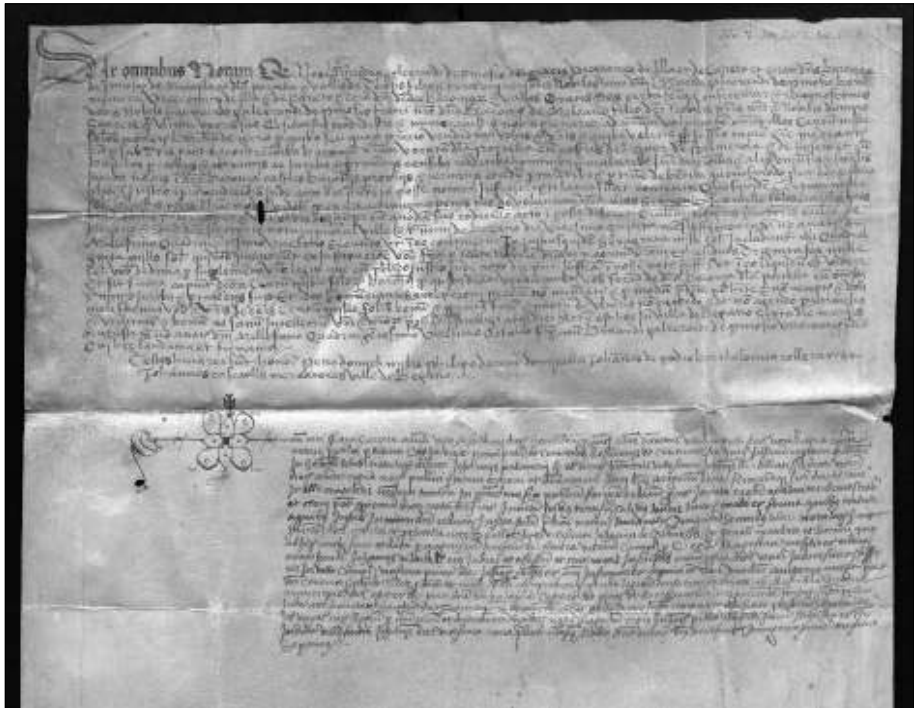
Segons aquestes, Ramon Galceran de Pinós –el primer membre conegut del llinatge dels Pinós-Milany– que hauria mort, segons l'autor, pels volts de 1437, per voluntat testamentària, “*constituí tutor dels seus fills el seu germà Bernat II Galceran de Pinós, qui fou confirmat per l'honorable veguer de Barcelona*¹⁰⁵”. Entre altres disposicions, elegeix la seva filla Beatriu com a hereva universal, “[...] *dicta nostra universalis hereditas perveniat ab nobilem*

¹⁰⁴ Íbidem, p. 236.

¹⁰⁵ Íbidem, p. 220.

*dominam Beatricem, sororem nostram*¹⁰⁶ [...]”, qui contrauria matrimoni amb el seu cosí germà¹⁰⁷, Francesc Galceran, de manera que les possessions dels Pinós-Milany –que incloïa les baronies de Milany, Vallfogona i la Portella¹⁰⁸ (Taula 4)– passaren al patrimoni dels Pinós-Fenollet.

Taula 6: Àpoca feta a Ramon Galceran de Pinós-Milany pel seu germanastre Bernat Galceran II de Pinós-Fenollet per la venda de la baronia de la Portella (1427).

Font: DARA (Documentos y Archivos de Aragón) [en línia], Archivo Histórico Provincial de Zaragoza.

¹⁰⁶ *Íbidem*, p. 310.

¹⁰⁷ Alari Hidalgo, Marta; Martínez Giralt, Alejandro, *op. cit.*, 2018, p. 297.

¹⁰⁸ *Íbidem*, p. 297.

3.1.2. El testament

Com segurament hem indicat en més d'una ocasió, en la *Genealogia y Descendència dels de la Casa y Familia de Pinós*, trobem la transcripció del testament de Bernat Galceran II de Pinós-Fenollet, segurament es tractaria d'una còpia, ja que desconeixem si es conserva o no el document original. Si ens hem de fiar, s'indica que el testament hauria estat redactat al castell de Gironella l'agost de 1441: “*Actum est hoc in castro de Gironella, quinta die augusti 1441*”¹⁰⁹. De les persones que actuarien de testimonis en la redacció del testament –entre elles Aldonça de Mur, esposa del *Cavaller*– no hi figuren els seus fills, potser es trobaven absents aleshores, de manera que “*faltant aquells cridà las donas, com en dit testament és de veurer*”¹¹⁰.

Seguidament adjuntem la transcripció completa de la còpia del testament, a partir del qual intentarem aprofundir sobre el seu contingut i el context en què es va produir, així com la importància que tindria en el litigi per la successió de les baronies.

“En nom de Nostre Senyor Déu. Com la mort sia comuna axí a graves com a poques e a algú no perdone, e molts crehents porrogar la vida pereix e enganye, e per ço quiscum hom se deu ordenar com exirem, e del home savi se pertany rememorar las cosas passades, pensar las presents e prevenir les esdevenidores, per tant, nos, en Bernat Galceran de Pinós, àlies de Fenollet, senyor de la casa de Pinós e vescomte de Illa e de Canet, e encara senyor de las baronias de Pinós, de Mataplana, de la Portella, de la vall de Toses e del Castell de Josa, per gràcia de Déu en estament de sanitat, ab sana pensa e en nostre bon enteniment, ab memòria sana e ítegra e ferma paraula, ordenant e disposant de nostres béns, fem e ordenam nostre testament. Elegint marmesós nostres e del present testament o darrera voluntat executors la nobla na Aldonsa de Pinós, vescomtessa de Illa e de Canet, cara consort nostra, lo confessor nostre qui, en lo cas del finament de nostres dies o últimament, nos confessarà e en la dita fi nostra se trobarà, en Joan de Llo, donsell, servidor e de la casa nostra, lo rector de Bagà qui vuy és, e los consols de la nostra vila de Bagà qui vuy són e per temps seran, pregant e encarregant aquells, e principalment la dita nobla vescomtessa, consort nostra, que vullan pendre càrrec de la dita nostra marmessoria, e que dels nostres béns complexquen nostre present testament o darrera voluntat segons trobaran dejús escrit e

¹⁰⁹ Alari Hidalgo, Marta; Martínez Giralt, Alejandro, *op. cit.*, 2018, p. 294.

¹¹⁰ *Ibidem*, p. 294.

ordenat e enforma e manera que nostra ànima sia descansada, confiant que axí com nos han demostrada bona voluntat en la vida, que le-ns mostraran après nostre obte. E primerament e ans de totes cosas, volem e manam expressament que tots nostres torts, deutes e iniúries que nós deixam ne a què siam tinguts o obligats, sien pagats e satisfets sumàriament, simplement e de pla, sens plet e figura de juy, segons Nostre Senyor Déu e for de ànima, axí com millor se poran provar e mostrar per albarans escrits o signats de nostra mà e ab nostres armes segellades de nostre anell, per escriptures autènticas e per testimonis dignes de fe, e fer esmena aquella que serà possible dels altres torts o injúries a qui nós fóssem tinguts.

Ítem, elegim la sepoltura al nostre cos faedora dins la iglésia de Sant Esteve de la dita nostra vila de Bagà, e si fora las baronias e vall desús ditas ultra sinc lleguas finarem nostras dies, si en la ciutat o vila hont passarem de aquesta vida haurà monestir de frares menós, volem e manam que nostre cos sie sabollit dins la iglésia del monestir, e si no y haurà monestir de frares menós, en la iglésia parroquial de la ciutat, vila, o lloc hont finarem nostros dies. Emperò volem e manam que lo nostre cos sie comanat al dit monestir o iglésia parroquial ab carta pública, per so que quant la nostra ossa serà separada de la carn, volem e manam a nostres marmessós e a nostre hereu o hereus devall escrits, que la dita nostra ossa sia aportada o trasledada dins la dita iglésia de mossènyer Sant Esteve de la dita vila nostra de Bagà, hahont los ossos del senyor vescomte de Illa i de Canet, pare nostre, a qui Déu don santa glòria, e dels nostres passats, són enterrats e reposen. E volem e manam que lo nostre cos sia vestit lo dia de la sepoltura del àbit del ordre de mossènyer Sant Francesc, e si en lo lloc, vila, o ciutat hont nós finirem nostres dies haurà monestir del hordre de Sant Francesc, que dotse frares menós porten lo dit nostre cos ha sepoltura e acomanat. E més volem e manam que de nostres béns sien comprades vint y quatre canas de drap burell de preu de un escut o de devuyt sous la cana, del qual sien donades a quiscun frare de aquells dits dotse frares qui aportaran lo dit nostre cos a dita sepoltura duas canas per a fer-se un àbit. E si allà hont nós morrem o finirem nostres dies no haurà monestir de frares menós, en aquell cas volem e manam que lo nostre cos sie aportat a la sepoltura o a la iglésia hont deurà ésser abolit per dotse pobres, a quiscú dels quals sien donades una cana i mitja de drap burell. E que la dita sepoltura sie feta com pus simplement se porà fer, foragitant totes pompas o solemnitats temporals e mundanes, volents expressament a manam que aquell dia sien ditas sinquant missas

per la ànima nostra e del dit senyor pare nostre e de la senyora Dona Urraca de Arenós, mare nostra, difunts, e de tots los nostres passats.

Ítem, volem e manam que la novena après la dita nostra sepultura faedora sie feta, tant simplement com fer-se puixa foragitant totes pompas e solemnitats temporals e mundanes, la qual novena volem e manam ésser feta dins espay de tres mesos contínuament següents comtat del die que nós finirem nostres dies, e que lo die de la dita novena sien fetes sinc-centas missas per ànimes nostra e dels dits nobles pare e mare e altres nostres passats. Les quals sin-centas missas volem e manam sien celebrades per aquells preveres, frares e religiosos que se atrobaran a la dita novena, tants quants sien, so és, que quiscú çelebre una missa, e les altres que restaran a dir o selebrar a compliment de las ditas sin-centas missas sien ditas y selebrades per tots los rectors e preveres de nostra terra, axí de las ditas nostras boronias e vall com dels nostres vescomtats de Illa e de Canet. E volem e manam que en lo dit die de la nostra novena sie donat a menjar a tots quants rectós, frares, preveres e religiosos se trobaran en la sel[e]bració de la dita novena, e de altra part volem e manam que del dit sie donada almoyna a quiscum pobre qui se trobarà en la selebració de dita novena, ultra lo menjar que hauran rebut, de sis dinés barceloneos, e que pregunen a Déu per las ànimes nostra e dels dits nobles senyors pare e mare nostres e dels dits altres nostres passats. Ítem, volem e manam que del dit die que finirem nostres darrés dies a un any sie fet e selebrat capd'any, sessant com dit és tatas pompas e solemnitats temporals e mundanes.

Manam axí mateix sien selebrades altres sinc-centas missas en e per la forma en lo capítol de la dita novena expressant donant menjar als preveres, frares, religiosos qui y seran y als pobres, qui s'i atrobaran, e de altra part a quiscum pobre sis dinés Barcelonesos per almoyna, e que pregunen Déu per les dites ànimas nostra e de nostres passats.

Ítem, volem, leixam e manam expressament que en la iglésia o monestir hont nostre cos serà abollit, de continent en l'altre jorn que serà selebrada la sepultura del dit nostre cos, comens a selebrar un prevere per ànima nostra e per les ànimes dels dits nobles senyors pare e mare nostres e passats nostres una missa, lo qual prevere contínuament selebre quiscun jorn fins a la fi del any comptant l'any contínuament del die que finirem nostres dies, e que lo dit prevere après que serà dita la missa, haia absolre sobre la nostra sepultura,

e que per caritat li sien donats de continent per quiscuna missa que se celebrerà e per la absolució dotse dinés Barcelonesos.

Ítem, volem e manam e ordenam que compresas les missas demuntitas, axí del die de la sepoltura, novena e capd'any com de las altres missas cotidianes se celebrades, dins l'any contínuament següent après de la nostra sepoltura, sien se celebrades deu milia missas, so és, la mayor part dins las nostras baronias e vall de Toses e dins los nostres vescomtats de Illa y de Canet per los rectors e preveres de las ditas baronias e vall e vescomtats desusdits, e la resta a compliment de las ditas deu milia missas volem e manam que sien cantades o se celebrades, so és, tres-centas en la Seu de Vic, de Berga, de Perpinyà e de Puig-cerdà, les quals misses volem que sien compartidas entre los demuntits rectós, preveres, òrdens e frares religiosos demunt nominats per los nostres marmessós demunt escrits a tota llur coneixença, segons los serà ben vist fahedor, comanant a càrrec de conciencia dels priós, guardians e altres presidents dels dits monestirs que aquells, so és, quiscú en sa porció, fassen se celebrar complidament segons lo càrrec que-ls ne serà donat. E per so que las ditas deu milia missas sien se celebrades en e per la forma de sus especificades, volem, leixam e manam e ordenam càrrec especial als dits nostres marmessós, que prengan tanta vaxella de argent que se atrobara ésser nostra que munt a quantitat de deu milia sous Barcelonesos ab benefici de inventari, e assò puixen fer per llur pròpia autoritat, donant-los plen poder, e a aquella puxen tenir e o empenyorar tant llargament fins nostre hereu devall escrit haja donat a compliment de paga als deu milia sous Barcelonesos per pagar y satisfer les deu milia misses. E en cas que lo dit nostre hereu devall escrit no volgués pagar los deu milia sous o no pogués complir a la dita paga, donam plen poder als dits nostres marmessós de vendre o fer vendre lo dit nostre argent o veixella fins en quantitat dels dits deu milia sous Barcelonesos per satisfer e pagar les ditas deu milia misses segons demunt és dit y especificat. Ítem, volem e manam que sia comprada renda o sensal a rahó de vint milia per mil en lloc ben segur, so és, quoranta sous Barcelonesos sensals e rendals per dos aniversaris se celebradós quiscun any per lo rector o preveres de la vila nostra de Bagà per les ànimas nostra e dels dits pare e mare nostres e per tots los nostres passats, lo primer dels quals se selebre tal die com nós finirem nostres dies, e l'altre a la fi del any, divisint vint sous per aniversari. Ítem, leixam, volem e manam que de domasquí blanc comprat de pesa sien fets uns vestiments a prevere, diaca y subdiaca, so és, casulla y dos dalmàtiques, e sien donats a madona Santa Maria de Morcerrat, pregant a mosènyer lo abat e los monjos

que los dits vestiments servescan al altar maior del dit monestir tant solament als disaptes e no en altre lloc, com aquesta sie nostra devoció, intenció e voler. Ítem, atenem y vigilment consideram, que entre les altres obres de virtut qui acceptables són al sobirà Actor són los sacrificis que per mans dels sacerdots se offeren, so és, lo sacrifici e misteri del altar en lo qual lo fill de Déu e unigenit del Eternal Pare per salut del humanal llinatge és estat sacrificat, e per nosaltres en la ara de la creu immolat. En y per de assò lleixam, volem, manam e ordenam que sie comprada renda per quatre-cents florins de or de Aragó de bon pes de Cathalunya, a rahó de vint milia per mil en lloc bo e segur, e que la penció de aquí avedora sia ajustada e atribuïda al benefici que la dita noble na Aldonsa de Pinós, vescomtessa de Illa e de Canet, cara consort nostra, ha instituhit dins la iglésia de Nostra Dona Santa Maria de la vila de Illa sots la invocació de monsènyer Sant Francesc, e que lo beneficiat del dit benefici sia tingut per rahó de la dita renda celebrar missas e altres divinals oficis, e pregar Déu per les ànimes nostra e dels dits nobles pare e mare nostres e per les ànimes de nostra nora e filla Dona Isabel, quondam, e per tots los passats nostres, retenint-nos emperò que lo nostre hereu e los descendents de aquell sien patrons del dit benefici in perpetuum. Ítem, deixam a la nobla na Magdalena de Castro, neboda nostra, filla del noble Don Phelip Galceran de Castro, mayor de dies, nebot nostre, per so com s'és criada e nodrida en casa nostra, e per lo deute qui és gran entre nos y ella, cinc-cents florins de or de Aragó de pes de Cathalunya, so tant solament en favor de son matrimoni, ella prenent marit e no en altra manera, forma o condició. Ítem, leixam a madona Mandina del Orde per aquella mateixa rahó dos cents florins de Aragó de aquell mateix pes. Ítem, leixam a Jaume del Ordre, nebot de dita madona Mandina, per la dita rahó, cent florins de or de Aragó de aquell mateix pes.

Ítem, leixam, volem e ordenam que aquells dos-cents florins de or de Aragó de pes de Cathalunya, los quals havem donats e promesos a Joan Fonoll, àlies Braca, servidor nostre, en favor de son matrimoni, que li sien pagats e plenament satisfets, realment y de fet, a ell o a qui voldrà, si doncs lo jorn que nós finirem nostres dies no eran pagats al dit Joan Fonoll o a qui ell haurà volgut, e en aquell cas que los dits dos-cents florins fossen pagats, volem e manam que la dita leixa sie cassa e nul·la. Ítem, leixam a Pons Fuster, servidor nostre, cent florins de moneda de Perpinyà. Ítem, leixam a Bernat Espill sinquant florins de aquella mateixa moneda propdita.

Ítem, per lo deute coniugal que nós havem ab la dita nobla na Aldonsa de Pinós, vescomtessa de Illa e de Canet, cara consort nostra, per agradables serveys que totstemp ha fets e procurats a nos, de quèns tenim obligat a la dita nobla na Aldonsa, vescomtessa desús dita e cara muller nostra, tot son escreix convengut en les cartes e capítols de núpçies entre nós e ella fets e fermats a totas sas voluntats faedoras. Ítem, més avant leixam a la dita nobla na Aldonsa de Pinós, cara muller nostra, la meytat del argent qui se atrobarà ésser nostre, relelvat emperò aquell qui se haurie per pagar y satisfacer a les dites deu milia misses selebradoras segons demunt és especificat. Ítem, de altra part li leixam la meytat del moble qui se atrobarà en casa nostra. No res menys per las rahons desús ditas leixam a la dita nobla na Aldonsa de Pinós, vescomtessa demunt expressada e cara muller nostra, ultra las leixas, per gràcia especial, tres milia florins de or d'Aragó de bon pes de Cathalunya, los quals volem e manam li sien pagats e donats per nostre hereu, fent ne ella dels dits tres mil florins, e de totes les leixas demunt escrites, totas ses pròpias voluntats. E més avant volem, manam e ordenam, que la dita nobla na Aldonsa de Pinós, cara muller nostra, romangue de tota sa vida dona e poderosa sens retre comte, ans ara per llavós. Volem, manam e ordenam que tots los fruyts e emoluments de las baronias de Pinós, de Mataplana, de la Portella, vall de Toses, sien seus propis, e que no hage a retre comte, a ningú, ella estant casta e sens marit. Ítem, per dret de institució, part de heretat e altre qualsevol dret leixam e jaquim a-n Francesc Galceran, fill comú a nós e a la dita Dona Aldonsa, cara consort nostra, la dita nostra baronia de la Portella ab homes e fembres immodum a tota integritat de aquella volent, provehint e ordenant que lo hereu universal nostre devall escrit sia tingut e haja a quitar aquella dita baronia, del hereu del noble Don Remon Galceran de Pinós, quondam, frare nostre, qui aquella té empenyorada per cent milia sous barcelonesos, pagant lo dit nostre hereu los dits cent milia sous de Barcelona, servant la forma de la carta del dit empenyorament. Ítem, volem, manam e ordenam que Don Galceran Galceran de Pinós, fill y hereu nostre universal, si obtenir y haver porà la baronia de Luçà, a ell pertanyent per cert just títol, ell, dit Galceran, fill y hereu nostre universal, do, transporte e leix al dit Francesc Galceran la dita baronia de Lusà ab sos drets, rendas, pertinències e integritats franca e desempatxada e quítia de qualsevol lloyisme e ho ters, que per rahó de aquella se haurà de pagar, lo qual lloyisme o ters sie a càrrec e hage a pagar lo dit Galceran, fill i hereu nostre. Com lo dit Galceran, fill y hereu nostre universal, no pogués o porà obtenir e haver la dita baronia de Lusà e aquella leixar e transportar al dit Francesc Galceran, fill

nostre e frare seu, volem e ordenam e manam que en dit cas lo dit Galceran, fill e hereu nostre, hage e sie tingut donar al dit Francesc Galceran decem mille florenos d'or de la dita lley, volents, ordenants e manants que lo dit hereu nostre en lo dit cas puixe pagar aquells ens quatre pagues, so és, quiscuna de tres pagues, tres mília florins, e en la quarta paga mil florins que restariant, e tant tro que los dits deu mília florins sian pagats que per a aquells o per la part que n sessari, lo dit nostre hereu hage e sia tingut pagar interès quiscun any al dit Francesc Galceran de o per los deu mília florins o per la part que restaria a rahó o for de vint y sinc mília per mil. Ítem, més leixam al dit Francesc Galceran, fill nostre, tots e qualsevol drets e accions que a nós pertanyen en la baronia de Castell Nou axí per vigor de donació a nós feta per madona Marquesa, bastarda de Fenollet, filla del molt noble mossèn Pere de Fenollet, quondam vescomte de Illa e de Canet, com per altra qualsevol rahó o causa. E en las ditas cosas lo dit Francesc Galceran, fill nostre, instituhit a nós hereu ab las condicions e maneras següents e no en altra manera, so és, que lo dit Francesc Galceran, fill nostre, las ditas cosas hage e sie tingut a pendre en compensació per rahó de qualsevol part legítima, trebel-liànica e altre qualsevol dret, la qual o lo qual lo dit Francesc Galceran poria o pogués demanar, exhigir e haver de nós e de nostre hereu universal devall escrit béns e heretat béns e heretat nostres, e signarment e-n de sobre los dits vescomtats de Illa e de Canet o altre d'ells o per rahó o causa de aquells, e axí per rahó del testament del molt noble mossèn Pere de Fenollet, quondam vescomte dels dits vescomtats, com altre qualsevol testament o successió com en altra manera, axí que lo dit Francesc Galceran, content de las ditas a ell leixades, no puixe per las ditas rahons ne en altra manera alguna altra cosa de nós o de nostre hereu o en ho dels dits vescomtats o algú d'ells per qualsevol altra causa demanar, exigir o haver, e si per ventura lo dit Francesc Galceran, content de sola llegítima a ell pertanyent, en la qual en lo dit cas lo instituhim a nós hereu, sie privat dels desús dits llegats e aquells sien adquirits al dit hereu nostre universal, hont emperò lo dit Francesc Galceran de Pinós, fill nostre, quantquequant, so que Déu no vulla, morís o morra sens fills, id est, liberi hu o molts de llegítim e carnal matrimoni procreats o ab tals fills, id est, liberi algú dels quals no vingués a edat de vint anys, volem e ordenam que en los dits casos e quiscú de aquells les ditas cosas totas e sengles a ell llegades segons desús se conte, sien e tornen a nostre hereu universal acceptat tres mília florins de la dita lley, dels quals lo dit Francesc Galceran puixa fer testament e altres sas voluntats. Los dits emperò vescomtats de Illa e de Canet e altres baronias desús ditas, vall de Toses, castell de Josa

e tots altres castells, llocs masos, jurisdiccions, sensos, rendas, delmes, drets ab totas llurs pertinèncias e integritats de aquells e de aquellas e altres qualsevulla drets, béns mobles e immobles, drets e accions a nós pertanyents o que pertàner puxen o deguen ara o en esdevenidor hahont se vulla per qualsevol títol, causa o rahó, e axí per rahó de vincles, successions ab intestat, fideicomissos, llegats, donacions, com per altres qualsevol causes, rahons, títols, forma e manera e en qualsevulla noms se puixen nomenar, leixam al dit Galceran de Pinós, fill comú a nós e a la dita nobla Dona Aldonsa, consort nostra, e aquell dit Galceran de Pinós a nós hereu instituhim universal si lo die de nostre òbit viurà e si lo dit Galceran Galceran en lo die de nostre òbit no viurà o viurà e a nós hereu no serà per so com no volrà o no porà, e hon hereu a nós serà e après morrà quantquequant sens fills, id est, liberi hu o molts de llegítim y carnal matrimoni procreats, en los dits casos e quiscú de aquells substituhim al dit Galceran Galceran e a nós hereu universal instituim lo dit Francesc Galceran, fill nostre, si viurà, e si no viurà o viurà e hereu a nós no serà per so com no volrà o no porà, e si a nós heru serà e morrà quantquequant en la forma desús dita, substituhim als demuntits e a nós hereu universal instituhim, altre fill nostre mascle de leal e carnal matrimoni procreat, si tal fill lexarem nat o pòsthumo, e si tal fill a nós hereu no serà per so com no volrà o no porà e o hereu a nós serà e aquell morrà en la forma demuntita, substituhim als demuntits e a nós hereu instituhim los fills mascles de la primera filla del dit Galceran Galceran, so és, lo primer nat, e après los altres fills de aquella, e hon tals fills de la primera fita filla de dit Galceran Galceran no y haurà o hi haurà e morran, en la dita forma substituhim als demuntits e a nós hereu universal instituhim los fills mascles de la segona filla llegítima procreada del dit Galceran, e axí successivament de les altres filles del dit Galceran de llegítim e carnal matrimoni procreades de grau en grau successivament servada entre ells orde de primogenitura.

E hon tals fills de las ditas fillas del dit Galceran Galceran no y haurà o hi aurà e morran tots en la forma demuntita, en los dits casos e quiscun de aquells substituhim als demuntits e a nós hereu universal instituhim los fills mascles de las fillas del dit Francesc Galceran en la forma demuntita, so és, de la primera e de les altres après de grau en grau successivament servada entre ells orde de genitura. Volents e declarants nostra intenció, és que en nostra heretat e béns succehesquen e hereten los fills, id est, liberi mascles llegítim e carnal matrimoni procreats del dit Galceran Galceran, tants com ni hage en la fora demuntita de grau en grau successivament servada

entre ells orde de genitura, e après los fills, id est, liberi mascles de llegítim e carnal matrimoni procreats del altre fill nostre mascle si tal fill leixarem. E après los fills, id est, liberi mascles de llegítim e carnal matrimoni procreats de las fillas del dit Francesc Galceran en la demuntita, so és, de la primera e de les altres après de grau en grau successivament servada entre ells orde de genitura, e après de altres fill o fills nostres si tals fills leixarem, e fills mascles de las fillas de aquells. E hont tals fills mascles, id est, liberi, dels dits fills nostres e de filles de aquells no-y romandran o estaran e morran tots en la forma demuntita, en los dits casos e quiscú de aquells en la successió de las ditas baronias, castells, vall e llocs nostres, exceptats los dits vescomtats de Illa e de Canet, sie servat lo testament del dit quondam pare nostre. En los dits emperò casos e quiscú de aquells, en los dits vescomtats e altres drets e béns nostres substituhim als demuntits e a nós hereu universal instituhim les dites filles del dit Galceran Galceran, so és, la primera e après les altres e après los fills de aquellas, de grau en grau successivament entre ells orde de genitura. E hont tals fillas del dit Galceran Galceran de llegítim e carnal matrimoni procreades no-y haurà, o hi haurà e a nós hereves no seran o seran e morran quantquequant sens tals filles de llegítim e carnal matrimoni procreades, substituhim a aquellas e a nós instituhim hereu les fitas fillas del dit Francesc Galceran e de altres filles nostres, so és, la primera e après les altres après las fillas de aquellas de grau en grau successivament servada entre ells orde de genitura. Declarants e volents, e aquesta es nostra intenció, que hahont no-y haurà o romandran fills mascles del dit Galceran Galceran e Francesc Galceran e de altres fills mascles, id est, liberi, nostres, e fills mascles, id est, liberi, dels dits fills de aquells e fills mascles, id est, liberi, de las ditas fillas de aquells en la forma demuntita, succehesca en los dits vescomtats e altres drets e béns nostres lo noble Don Phelip de Castre, mayor de dies, nebot nostre, si viurà, e si no viurà, lo noble Phelip de Castre fill de aquell e fills mascles, id est, liberi, de aquell dit Don Phelip de Castre pus iove de grau en grau successivament en la forma demuntita servada entre ells orde de genitura. Hont tals fills mascles, id est, liberi, del dit noble Don Phelip de Castro no-y romendran o estaran en la forma desús dita, en los dits casos e quiscun de aquells substituhim als demuntits e a nós hereu universal instituhim lo noble Don Jofre de Castre, fill del dit Don Phelip de Castre, mayor de dies, e fills mascles de aquell de llegítim e carnal matrimoni procreats, so és, lo primer nat de aquell e après los altres de grau en grau servada entre ells orde de genitura.

E hont tals fills mascles, id est, liberi, del dit noble Don Jofre de Castre no-y haurà o romandran, en los dits casos e quiscú de aquells, substituhim als demuntits e a nós hereu universal instituhim lo noble Don Godofré de Castre, fill del noble Don Phelip de Castro, e fills mascles, id est, liberi, de aquell, so és, lo primer nat de aquell e après los altres en la forma demuntita. E hont tals fills mascles del dit Don Godofré no-y haurà o romandran, en los dits casos e quiscú de aquells substituhim als demuntits e a nós hereu universal instituhim lo noble e magnífic baró Don Pedro Galceran de Castre, vescomte de Évol, e fills mascles, id est, liberi, de aquell, so és, lo primer nat e après los altres en la forma demuntita, e après lo noble Don Pere Galceran de Pinós, nebot nostre, e fills mascles, id est, liberi, de aquell. E après lo noble en Remon de Cardona, nebot nostre, e fills mascles, id est, liberi, de aquell, so és, lo primer nat de aquell e après los altres de grau en grau successivament servada entre ells orde de genitura segons demunt és dit. Ordenants e prohibints, e tal és nostra intenció, que en la dita nostra heretat e béns no succehesca ne puixe succehir ne heretar algú qui sie o fos o entràs en sacres òrdens o en orde de religió ne algú o alguns dels fills del dit Don Pedro Galceran, nebot nostre, vuy vescomte de Évol, que sie o sien vescomtes de Évol, ne axí mateix algú que no sie sa de pensa ni algú qui naturalment no fos o sie adret de sos membres ans vingués al pus prop de aquell o aquells substituhit segons demunt és contingut. E axí mateix ordenats, declaram e manam que aquell e aquells de grau en grau segons desús és escrit al qual o als quals pervindria o pervindrian nostra heretat o heretats segons desús és signat sien tinguts e hagen a pendre e portar sens alguna mixtura les nostres armas de Pinós, de Illa e de Canet, segons nós aquellas tenim e aportam, e més, se hagen a nomenar simplement sens alguna nominació de Pinós e de Fenollet, vescomte de Illa e de Canet, e si aquell tal o tals qui succehirà o succehiran en la dita nostra heretat encontinent no pendrien o portarien les ditas nostras armas e o no-s nomenaran segons demunt és designat, ipso iure et facto sien privats de las ditas nostras heretats e aquellas succehesca e vinga e o succehescan e vinguen als pus prop a ell o a ells substituhit o substituhits servada la orde desús mencionada. Ítem, volem e manam que nostre hereu desúsdit don e pac realment e de fet a nostre frare mosèn Bastart de Pinós, so és, trenta milia sous barcelonesos que lo senyor nostre pare li donà en tems de son matrimoni, emperò volem e manam que hage a pendre en sort de paga sis-cents florins de or de Aragó que nos havíem sobre la quèstia de Gravesa, de la honor de Peralta, dels quals los hòmens de Gravesa fan quiscun any sinc-cents sous jaquesos de sensal a nós, los quals ha presos lo dit mosèn Bastart, frare nostre, vuyt o deu anys

passats. Ítem, volem e manam que lo dit nostre hereu sie tingut e hage cumplir expressament lo testament del dit senyor nostre pare e donar compliment en aquell com nós no ho hajam pogut complir ne soplir per les grans e innumerables messions e insuportables despesas que ns ha convingut de fer per rahó dels dits vescomtats e per altrás cosas a la nostra casa necessàrias. Ítem, volem e manam que lo dit nostre hereu sie tingut de demanar a mosèn Remon de Perellós lo lloc e castell de Heus, qui és en Conflent, e lo lloc del Soler, qui és en Rosselló, los quals té y posseheix per tirania y contra tot dret, car nós y hagneran feta la instància que devem, sinó que ell ha sercada manera que és estat en servitut del Senyor Rey, e per consegüent ha estat en guiatge del dit senyor. E axí mateix volem e manam Sant Feliu de Munt e Sant Feliu d'E-vall, qui són en Rosselló, estan penyora per sis milia florins del exovar de madona Costansa, quondam, muller de mosèn Pere de Fenollet, quondam vescomte de Illa e de Canet, segons apar per un codicil fet per la dita madona Costansa. Los quals sis milia florins sien de mosèn Giner Rabassa de València, e lo dit mosèn Remon de Perellós no-y hauria res. E cassam, revocam e anul·lam qualsevulla testaments, codicils e altres darreras voluntats per nós fets e ordenats tro a la present jornada, encara que en aquells fosen e sien escrites qualsevol paraules derogatòries. E aquesta és nostra darrera voluntat, la qual volem que valega per dret de testament, e si no val o no porà valer per dret de testament, que valega per dret de codicil o per dret de qualsevol altra darrera voluntat axí com millor de dret valer e tenir porà. E volem que de aquest nostre testament sien fets tants originals com ne seran demanats per lo hereter e marmessors nostres desús dits e altres de qui serà interès per lo notari devall escrit.

Actum est hoc in castro de Gironella, quinta die augusti 1441. Sig+num Bernardi Galcerandi de Pinosio, alias de Fenollet, testatoris predicti, qui huismodi testamentuum quod est ultima voluntas nostra laudamus et firmamus. Testes vocati et rogati huius testamenti sunt nobiles Reymundus de Pagaria, dominus baronie de Lusa, honorabilis Petrus Conitus, milites, Iaufredus de Nava, Ioannes de Roset, Gilabertus de Tort, domicelli, Antonius Sala, botiquerius, et Antonius Lombert, escriptor Barchinone, ac Guillelmus de Relart, castre de Relart¹¹¹”.

¹¹¹ Arxiu dels Marquesos de Santa Maria de Barberà, Fons Pinós, Ms. 3.5.15.

Podem definir el testament com l'instrument jurídic que permet ordenar la successió i pel qual es disposa la destinació que el testador desitja per als seus béns, una vegada produït la seva defunció. “*La carn és fràgil i corrupta i l'ànima és eterna*”¹¹², així solen començar molts testaments segons ha esbrinat Assumpta Serra, d'on es desprèn que per la tranquil·litat de l'ànima calia posar en ordre els béns, liquidar els deutes, en resum, tenir la consciència neta. Una de les mesures més habituals per aconseguir aquest fi és el testament. El testament és l'acte jurídic pel qual el testador —la persona que feia o dictava el document— disposa per a després de la seva mort de tots o una part dels seus béns. A través dels testaments —segueix Serra i Clota— “*podem copsar amb certa aproximació les intencions dels seus redactors de cara a tenir el més enllà assegurat*”¹¹³.

Com acostuma a passar en la majoria de testaments, el nostre també comença amb una invocació a la divinitat: “*En nom de Nostre Senyor Deu*” i segueix amb la fórmula:

*“Com la mort sia comuna axí a graves com a poques e a algú no perdone, e molts crehents porrogar la vida pereix e enganye, e pe-sso quiscum hom se deu ordenar com exirem, e del home savi se pertany rememorar las cosas passades, pensar las presents e prevener les esdevenidores...”*¹¹⁴.

Són paraules amb un contingut profundament religiós. La seva varietat i riquesa, els sentiments personals que es manifesten no poden respondre sinó a una realitat profundament viscuda, a una vida religiosa sincera, resumida en la fórmula més simple —i també la més normal— que és la certesa de la mort i el suposat destí de l'ànima, segons la tradició cristiana baixmedieval, que era el Judici Final. Per tant, podríem considerar el testament com un “assaig” el qual, davant del possible adveniment de la mort, el testador es preparava espiritualment, deixant els seus afers terrenals ordenats i resolts a disposició dels marmessors. L'home pecador que es preparava a dictar les seves últimes voluntats era una persona molt important i així es refereix a si mateix, amb el seu nom i cognoms, a través dels quals s'identificava no només la seva persona sinó tot el llinatge, des dels seus avantpassats fins al seu hereu i familiars.

Després d'elegir els marmessors, com a responsables de la distribució del llegat així com d'executar les deixes pietoses, Bernat Galceran disposava la

¹¹² Serra i Clota, Assumpta. Article: “La mort i l'enterrament en l'època medieval”. A: *Dovella*, 34, Centre d'Estudis del Bages, 1990, Manresa, p. 14.

¹¹³ Serra i Clota, Assumpta, op. cit., 1990, p. 14.

¹¹⁴ Arxiu dels Marquesos de Santa Maria de Barberà, Fons Pinós, Ms. 3.5.15. A partir d'ara s'evitarà repetir la referència i col·locació documental cada vegada que se citarà el testament de Bernat Galceran II.

restitució de faltes, deutes i el perdó dels pecats comesos en vida. Aquesta era una de les principals preocupacions que es desenvolupen en la mentalitat cristiana baixmedieval. Després de parlar de la importància dels fills en la successió, cal estudiar les altres relacions de parentiu. La descendència implica que l'individu pugui establir, paulatinament, un vincle de parentiu amb qualsevol persona –en teoria– dins d'una varietat d'avantpassats. El parentiu sol transmetre's a través dels homes (línia paterna) o de les dones (línia materna). En la línia de parentiu acostuma a fer-se una distinció entre parents lineals i col·laterals (padrastrès, madrastrès, germanastres, etc.). Així mateix, dins de les relacions, també cal considerar els vincles esponsalícis. El testador sempre reconeix i confirma la legació dels béns a la seva vídua que, per dret, li corresponen, però deixa a la voluntat del testador la graduació dels beneficis de la vídua¹¹⁵. En primer lloc el testador reconeix a la seva dona Aldonça de Pinós:

“... cara muller nostra, tot son escrieis convengut en les cartes e capitols de núpcies entre nós e ella fets e fermats a todas sas voluntats faedoras¹¹⁶.”

L'escreix era una donació que el marit feia a la seva muller, a canvi del dot aportat per ella, per tal d'ajudar al sosteniment de les despeses familiars. Aquesta donació es trobava primerament definida als capitols i “constituïa aproximadament un 20% del valor del dot. S'incorporava al patrimoni de la dona però era administrada pel marit. La seva funció era de crear un fons de reserva per el cas de ruïna del marit i, mort ell, un recurs per a la dona i els fills”¹¹⁷. Altres donacions importants que el marit reconeix a la seva esposa: “Demano que tots els fruits i emoluments de les baronies de Pinós, Mataplana, la Portella i la vall de Tosses li siguin propis, i que ella no hagi de retre compte a ningú, mantenint-se casta i vídua”.

Amb aquesta clàusula la vídua és nomenada usufructuària d'aquets béns feudals durant la seva vida, l'únic criteri per la seva devolució és el casament amb un altre home. Amb altres clàusules l'esposa gaudirà, sense ser pertorbada, determinats béns mobles de la casa del marit i quantitats de diners, que demostren la relació afectiva que existia entre el testador i la seva muller. En aquest aspecte, Josep Fernández Trabal ens diu: “La funció de la dona noble no es reduïa a ser l'objecte passiu d'intercanvi matrimonial entre llinatges, sinó que se li reconeixien determinades funcions públiques, com a

¹¹⁵ Casamitjana i Vilaseca, Jaume. *El testamento en la Barcelona bajomedieval. La superación de la muerte patrimonial, social y espiritual*, 2004, Pamplona, p. 91.

¹¹⁶ Alari Hidalgo, Marta; Martínez Giralt, Alejandro, op. cit., 2018, pàg. 283.

¹¹⁷ Roigé Ventura, Xavier, “Familia i herència al Priorat”. A *Narria: Estudios de artes y costumbres populares*, 2004, p. 78.

*hereva i transmissora dels feus i de les xarxes de solidaritat, així com a administradora i governadora del patrimoni familiar durant l'absència o la mort del marit i dels germans*¹¹⁸”.

Si la destinació de l'ànima era molt important també ho era la destinació del cos. Segons la tradició cristiana a final dels temps, després de l'últim judici, cos i ànima tornaran a unir-se i junts aniran cap a la glòria o a la condemnaió eterna¹¹⁹. Per tot això el lloc del descans final, d'acord amb la mentalitat cristiana medieval, s'efectuava en terra sagrada, això vol dir, a l'església (fos parroquial, d'un convent o monestir, un santuari). Durant l'Edat Mitjana hi havia el costum d'enterrar dins, fora o a prop de les esglésies, en el recinte sagrat¹²⁰. L'elecció del lloc i la forma d'enterrament ressaltava el poder dels sobirans i els nobles (pensem en els panteons dels grans monestirs o en les catedrals i les seves capelles). L'enterrament, sovint és preparat i organitzat en vida pel mateix testador, sempre que estigués en condicions, com a mostra d'estimació del cos i de l'ànima. Si bé la mort és incerta, pel fet que “la carn és corrupta”, tal com diuen els encapçalaments de molts testaments, pot presentar-se d'una manera imprevista. És per aquesta raó que, tan per a la tranquil·litat espiritual com per l'ordenament de les darreres voluntats terrenals, es redacta el testament, on es deixa constància per escrit d'aquestes. De la mateixa manera, però, que es canvia el pensament, també es pot redactar més d'un testament o codicil. Així doncs, per conèixer les disposicions relatives a l'enterrament, com també els costums dels feligresos d'una parròquia, cal recórrer als testaments.

La redacció de la mort no responia a la immediatesa d'aquesta, sinó que els testadors estaven sovint en plena possessió de les seves capacitats físiques i psíquiques a l'hora de redactar-los.

Malgrat que anteriorment havíem decidit arraconar la hipotètica existència de la sepultura o panteó dels Pinós a l'església de Sant Esteve de Bagà, no significa, però, que en fem esment, si més no, alguna referència. Com ja havíem dit, gràcies a la transcripció del testament de Pere Galceran de Pinós –datat del 18 de juliol de 1348¹²¹– recollida per la *Genealogia*, el seu desig de rebre sepultura al temple arxiprestal de Bagà. En el tercer volum de les *Baronies de Pinós i Mataplana*, dedicat a les institucions eclesiàstiques, mossèn Serra Vilaró ens aporta dades que podrien recolzar la nostra teoria. S'estipula que Pere Galceran sigui enterrat a la citada església, en una

¹¹⁸ Fernández Trabal, Josep, “Notes per a una història de la noblesa a Catalunya”. A: Butlletí de la Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona, 2008, p. 435.

¹¹⁹ *Ibidem*, p. 78.

¹²⁰ Vives i Corbella, Pilar, *op. cit.*, 2008, p. 69.

¹²¹ Alari Hidalgo, Marta; Martínez Giralt, Alejandro, *op. cit.*, 2018, pàg. 160.

cerimònia solemne i amb tots els honors, i demana que es construeixi un monument “*bell i pulcre*” d’acord amb la seva condició. Fins ara, no hem trobat cap referència que un membre de la família dels Pinós demanés ser sepultat a Sant Esteve. Podria ser Pere Galceran el primer baró enterrat a Bagà? Insistim en què no disposem d’una base sòlida per afirmar aquesta hipòtesi, de manera que ens quedem amb el dubte. No obstant, com hem pogut observar, alguns dels seus successors –com Bernat Galceran I de Pinós-Fenollet, el seu germà, i el seu nebot, Bernat Galceran II– també demanaran ser enterrats a l’església de Bagà. Serra Vilaró ens diu que una de les primeres capelles, properes a l’absis, va ser finançada per Ramon Galceran de Pinós entre 1333 i 1335¹²². Si ens hem de fiar d’aquesta dada, suposem que la sepultura familiar s’ubiqués en la capella en qüestió. Segons Pilar Vives Corbella (2008), el fet dels enterraments a l’interior de les esglésies en general, es deu a diverses raons: “*cercar la protecció del sant; fer memòria d’estar presents en les pregàries dels difunts, en el cas dels monestirs era la comunitat que, en veure el seu escut o el nom, hi pensaria, i la tercera raó era un mitjà pastoral per a fer pensar religiosament en la mort*”¹²³.

Creiem que, si l’elecció de Santes Creus com a primer lloc d’enterrament tenia la seva justificació espiritual (la pregària diària dels monjos per a la salvació de l'ànima dels difunts) i políticocial (la proximitat a les tombes dels reis d’Aragó), la hipotètica ubicació d’un conjunt funerari dins l’església de Bagà demostrarien una nova presa de consciència per part de la família i una major legitimitat políticoterritorial, que es manifesta àmpliament en aquests anys. Així manava Bernat Galceran II en el seu testament:

“Ítem, elegim la sepultura al nostre cos faedora dins la iglésia de Sant Esteve de la dita nostra vila de Bagà...” i també disposava “...que lo nostre cos sia vestit lo dia de la sepultura del àbit de l’ordre de mossènyer Sant Francesc”¹²⁴ [...].

En efecte, també la indumentària amb que el difunt havia de ser enterrat constituïa una part important del testament. Des de la Baixa Edat Mitjana, la difusió dels ordes mendicants anava acompanyada per la difusió d’una nova religiositat i de la idea d’una nova societat pobre i espiritual, com a resposta a una societat rica i sumptuosa. Amb el suport de Roma, aquests ordes van començar la seva obra d’evangelització urbana per reformar els costums de la creixent burgesia i de la noblesa. Una de les pràctiques que els reformadors criticaven era l’ús que es feia de la indumentària luxosa per a l’enterrament

¹²² Serra Vilaró, Joan, op. cit., 1989, p. 21.

¹²³ Vives Corbella, Pilar, op. cit., 2008, p. 69.

¹²⁴ Alari Hidalgo, Marta; Martínez Giralt, Alejandro, op. cit., 2018, pàg. 283.

dels difunts. Llavors, abandonar aquest costum i vestir-se amb l'hàbit de sant Francesc suposava revestir-se de la humilitat moral dels framenors (franciscans) i del seu fundador, aconseguint les indulgències promeses per la Seu Apostòlica aquells qui, el dia de la pròpia mort, vestissin amb una indumentària religiosa¹²⁵. Aquestes cerimònies i creences constitueixen una de les característiques comunes de tota la societat baixmedieval cristiana.

4. A LES PORTES D'UN LITIGI SECULAR

4.1. Els Pinós-Fenollet i els Castro-Pinós

Ja hem parlat dels orígens de les principals branques del llinatge fruit de la política matrimonial de Bernat Galceran I de Pinós-Fenollet per tal de mantenir, com hem indicat anteriorment, la successió del llinatge principal i la preservació del patrimoni familiar creixent. Malgrat les intencions de *l'Antic* per mantenir la unitat de les senyories en els seus descendents, pensem que s'adquiria molt més que honors i títols: la preservació dels cognoms “*dotaria de personalitat a uns ramals amb interessos no sempre coincidents*”¹²⁶. Sobre els possibles orígens del plet per la successió, mossèn Serra Vilaró estableix com a data d'inici el 14 de setembre de 1484¹²⁷, a partir d'un document –en mal estat de conservació– recuperat de l'arxiu de Bagà. Creiem, però, que les primeres desavinences entre els Castro-Pinós i els Pinós-Fenollet sorgiren aviat, poc després de la mort de Bernat Galceran I, sembla que per un desacord en el repartiment pel qual “*els vescomtats d'Illa i Canet quedessin en mans de Bernat Galceran (II) quan els Castro-Pinós encara no havien esdevingut vescomtes d'Évol*”¹²⁸.

No sabem exactament com es desenvoluparen els fets que conduirien a aquest xoc d'interessos, però fos com fos, seria l'autoritat reial que intervindria en la resolució del plet, i que comportaria el “segrest” dels vescomtats d'Illa i Canet per part d'Alfons V el Magnànim; això no significava la seva incorporació al patrimoni reial, sinó retenir-los sota la seva jurisdicció mentre durés el plet. La *Genealogia* recull la resolució del plet pels vescomtats –datada el 25 d'abril de 1425¹²⁹– a favor dels Pinós-Fenollet:

¹²⁵ Lara Rodenas, Manuel J., *La Muerte Barroca: Ceremonia y sociabilidad funeral en Huelva durante el siglo XVII*, Huelva, 2000, p. 80-82.

¹²⁶ Alari Hidalgo, Marta; Martínez Giralt, Alejandro, op. cit., 2018, pàg. 87.

¹²⁷ Serra Vilaró, Joan, op. cit., 1989, p. 268.

¹²⁸ Íbidem, p. 88.

¹²⁹ Alari Hidalgo, Marta; Martínez Giralt, Alejandro, op. cit., 2018, pàg. 87.

“Lo Rey. Pròmens, nós, trobant per dret y justícia que al noble e amat nostre en Bernat Galceran de Pinós pertanyen los vescomtats de Illa y de Canet ab tots los castells, vilas, llochs y terres, domini, jurisdiccions, rendes, emoluments, fruyts e pertinències de aquells, havem provehit y manat, que remogut tot secrest e altre impediment, encontinent li sia lliurada la possessió, percepció y detenció de aquells. Per so diem y manam a vosaltros y a qualsevol de vosaltros, sots incórrer en nostra ira e indignació y en pena de deu mil florins, que vista la present admetau al dit noble o procurador seu a la dita possessió y domini, y li presteu los sagraments y homenatges de fidelitat y vassallatge en semblants cosas fer y prestar acostumades. Car nós dels que aquí prestats a nós haveu o altri qualsevol, per la dita rahó vos absolvem, llevam y desliuram ab la present. Y no resmenys, haureu y tindreu aquell per senyor immediat e natural, y li respongau y respondre fassau de tots los dits fruyts, rendas y emoluments que a ell per la dita rahó pertanyen. E, finalment, lo obehiau en y per totas preheminèncias e prerogativas dominicals segons als predecessós seus en los dits vescomtats bé y faelment haveu acostumat. Car nós, confiats de las lloables e antigas virtuts e costums notables de aquell, esperam que per esta via és provehit al bé comú de vosaltros, axí en general com en particular, de què rahanablement vos deveu contentar.”¹³⁰

No sabem si hi hauria alguna resposta o protesta per part de Pedro Galcerán amb la decisió, tot i que en aquest aspecte, la *Genealogia* ens indica que els Castro-Pinós al·legaven que, per donació, els hi corresponia el domini de les baronies i els vescomtats:

“Pretengueren sos descendents del dit Don Pedro que per rahó de la donació que lo dit Don Bernat féu en los capitols matrimonials als fills del primer matrimoni de tots sos béns presents, y per venir que tenien acció y dret en los vescomtats de Illa y de Canet y baronias de Pinós y demás béns del dit Don Bernat de Pinós lo Antic, y no los descendents de Don Bernat de Pinós lo Cavaller, fill segon y de altre matrimoni del dit Don Bernat lo Antic¹³¹”.

En contraposició a l'argument dels Castro-Pinós, seguint amb el manuscrit, Pedro Galcerán hauria renunciat als seus drets sobre les baronies catalanes encara en vida de Bernat Galceran de Pinós:

¹³⁰ Íbidem, p. 249.

¹³¹ Íbidem, p. 209.

“A 7 de maig 1396, en lo castell de Guimerà, en poder de Andreu Granell, notari de Momblanc, Don Pedro de Castro y de Pinós, dit lo Antic, y de Dona Aldonsa de Castro, renuncià al dit son pare qualsevol dret li pogués competir sobre las baronias de Pinós¹³²”.

Estem d’acord que “*els accidents biològics i els condicionants polítics farien revifar les velles polèmiques dins de la dinastia Pinós¹³³*”, que es manifestarien en futures temptatives, almenys per part del llinatge dels Castro-Pinós, d’apoderar-se de les possessions catalanes i rosselloneses dels Pinós-Fenollet.

4.1.2. El plet per les baronies

Ja ens havíem referit als inicis del litigi intern de la família Pinós a partir de la mort de Bernat Galceran *l’Antic* i el segrest dels vescomtats d’Illa i Canet per part de l’autoritat reial i la seva resolució a favor del *Cavaller* i els seus descendents. Entre els anys 1462 i 1472, el període que comprèn l’anomenada Guerra Civil catalana, les senyories en mans de la branca dels Pinós-Fenollet canviarien de mans diverses vegades a causa de les vicissituds i la complexa realitat política del conflicte. Durant el “*temps de las turbacions de Cathalunya¹³⁴*” —expressió amb què els autors de l’època es referien al conflicte—, ens diu Carme Batlle: “*nombroses famílies nobles tenien alguns dels seus membres en cada bàndol¹³⁵*”, talment com passava amb els Pinós. Ja sabem que Galceran VII serví com a capità de Joan II, per tant, per la facció reialista, malgrat li hagués costat l’antipatia dels seus vassalls de les baronies.

El seu germà, Francesc Galceran, estaria al servei del fill de Joan, Carles de Viana, com ho cita la *Genealogia*: “*lo sobredit Francesc Galceran de Pinós està assentat en lo offici de camarlenc del príncep Don Carlos¹³⁶*”. Aquesta situació, posicionant-se a favor del príncep de Viana, que era el mateix que posar-se contra el rei, qui el desposseiria dels seus dominis, com segueix en la *Genealogia*: “*fonc procehit contra d’ell, declarant-lo per inobedient del Senyor Rey, y de sa corona real, fent aprensió de sos béns¹³⁷*”. No obstant, arran de la mort sobtada i en circumstàncies poc aclaridores de Carles de Viana, Joan II, en un gest ostentós, gosem dir, de magnanimitat, promulgà una

¹³² Íbidem, p. 209.

¹³³ Íbidem, p. 88.

¹³⁴ Íbidem, p. 298.

¹³⁵ Batlle, Carme, “La guerra civil catalana”. A: *Història: política, societat i cultura dels Països Catalans*. v. 3: *la forja dels Països Catalans, segles XIII-XV*, Enciclopèdia Catalana, 1996, Barcelona, p. 276.

¹³⁶ Alari Hidalgo, Marta; Martínez Giralt, Alejandro, op. cit., 2018, pàg. 298.

¹³⁷ Íbidem, p. 299.

declaració reial –datada el 27 de gener de 1466– que retornava els dominis manllevats als Pinós-Fenollet:

“Vehent [Francesc Galceran], que nos·s podia ya defensar justicia de sa pròpia voluntat, se entregà y posà en mans y poder a dit Senyor Rey Don Joan, lo qual per sa benignitat, coneixent que no era tant culpable per procurar la libertat de son senyor y per la innata fidelitat de sos passats¹³⁸ [...]”.

Respecte els vescomtats d'Illa i Canet, suposem que també li foren retornats, ja que des de l'inici de la Guerra Civil catalana, aquests es trobaven en poder de la monarquia francesa arran del tractat de Baiona de 1462¹³⁹, pel qual Joan II –a canvi de rebre suport militar– cedia els territoris dins dels comtats de Rosselló i Cerdanya (inclosos els vescomtats d'Illa i Canet), a Lluís IX de França fins que el rei d'Aragó satisfés el pagament establert. Enmig encara del conflicte bèl·lic, encara tindria lloc un nou capítol de la lluita interna que encara patia la família Pinós. Creiem que s'hauria iniciat amb la mort, sense descendència, de Galceran VII de Pinós-Fenollet, vers l'any 1470¹⁴⁰.

Respecte la línia genealògica que segueix l'obra de Serra Vilaró, sembla que perd el fil a partir de Galceran VII, tot i que intenta suplir aquesta manca d'informació amb diverses anotacions registrades documentalment. D'aquestes, ens interessa especialment una, extreta del “Llibre de la consulia”, datada el 1471:

“En Joan de Foix nos tramés de Gòsol en fora un minyó ab letra sua per avisar-nos con lo senyor don Felip, venia en aquestes terres ab gent de peu e de cavall¹⁴¹”.

En altres anotacions similars trobades per l'autor apareix un personatge anomenat “Phelip Galseran de Castro y de Pinós¹⁴²”. Gràcies a la *Genealogia*, el podem identificar com Felipe Galcerán VII de Castro-Pinós, dit el *Pòstum*¹⁴³, besnet de Pedro Galcerán de Castro-Pinós. Caldria explicar el context històric per entendre la irrupció d'aquest personatge, ja que la historiografia –segons hem pogut comprovar-ho– considera que Felipe Galcerán reclamaria les baronies i els vescomtats amb el pretext de la manca d'un descendent legítim dels Pinós-Fenollet. Amb el mateix pretext, el *Pòstum*

¹³⁸ Íbidem, p. 300.

¹³⁹ Batlle, Carme, op. cit., 1996, p. 274.

¹⁴⁰ Íbidem, p. 88

¹⁴¹ Serra Vilaró, Joan, op. cit., 1989, p. 243.

¹⁴² Íbidem, p. 243.

¹⁴³ Alari Hidalgo, Marta; Martínez Giralt, Alejandro, op. cit., 2018, pàg. 88.

hauria recorregut a la força armada per apoderar-se de les senyories, començant per la mateixa baronia de Pinós i també la de Mataplana, talment com ho recull mossèn Serra Vilaró:

“Capítols presentats per los cònsols de la vila de Bagà al Señor Don Phelip Galseran de Castro y de Pinós después d’haver-se arreuïda la vila de Bagà a sa obediència, i lo dit señor concedeix diferents prerrogatives que se li demanen¹⁴⁴”. Un altre exemple, també localitzat per Serra Vilaró, de la violència amb què Felipe Galcerán s’apoderà de la Pobla de Lillet –la vila més important de l’antiga baronia de Mataplana– és força explícita: *“Se cremaren alguns alberchs specialment un de què vuy se seguex gran dan e se’n spera major com en la pus jussana casa de dit alberch sia edificat l’espital¹⁴⁵”*.

Tot assenyala que, un cop sotmeses al seu control, Felipe Galcerán governaria les baronies fins la seva mort, ja a inicis del segle XVI. No obstant, això no suposava la fi del llarg plet que es mantenia, almenys des del primer quart del segle XV. Malgrat que els Castro-Pinós no l’haurien reconegut com a legítima, la branca dels Pinós-Fenollet tindria successió, com hem comprovat anteriorment.

4.1.3. Conclusions

El conflicte continuava ja entrat el segle XVI i es mantindria la discòrdia pràcticament durant gran part del mateix segle, fet que ens obliga a deturar-nos en aquest punt, ja que en aquest treball ens hem limitat als segles XIV i XV, de manera que els fets que tingueren lloc més endavant, malgrat que podríem esmentar-los molt breument, queden fora del nostra camp de recerca. Segons els documents trobats per Serra Vilaró a l’arxiu baganès, com hem comentat, apareixen citades diverses persones, entre els juristes interventors i els litigants que defensaven els interessos de les seves respectives branques així com el seus drets successoris: *“Entre els litigants hi havia Dona Guiomar, amb els seus hereus els il·lustres don Lluís de Beamont i sa muller dona Aldonça de Cardona, qui tingueren de procuradors Joan Dorca i don Berenguer Aranau de Castre, olim de Cervelló, baró de la Llacuna, i per altra part hi he trobat Bernat de Pinós i de Fonollet i de Felip de Pinós¹⁴⁶”*. En la *Genealogia* apareixen certs aspectes i persones citades per Serra Vilaró que

¹⁴⁴ Serra Vilaró, Joan, op. cit., 1989, p. 243-244.

¹⁴⁵ Íbidem, p. 245.

¹⁴⁶ Íbidem, p. 268.

intervindran en l'inici d'un nou plet per la successió del patrimoni dels Pinós. Serra Vilaró no cita a Joana Estefania, filla de Francesc Galceran de Pinós i de Beatriu de Milany, que defensava els interessos de la branca dels Pinós-Fenollet, fent valer els seus drets per ser la segona esposa de Juan de Castro¹⁴⁷, cosí germà de Felipe Galcerán de Castro-Pinós, el *Pòstum*. En canvi, sí que esmenta a Guiomar Manrique de Lara –filla del primer duc de Nájera¹⁴⁸– defensant els drets dels Castro-Pinós, per ser vídua del *Pòstum*. En aquesta confrontació s'hi afegiria un nou pretendent a la successió, també citat per Serra Vilaró. Es tractaria de Berenguer Arnau III de Cervelló, baró de la Llacuna i el seu fill homònim, “*que reclamarien els drets que entenien que els corresponien pel casament del primer amb Joana de Castro, germana del Pòstum*”¹⁴⁹.

Com hem indicat, Serra Vilaró no cita a Joana Estefania en el plet. En lloc seu, segons l'autor, troba a Francesc Galceran de Pinós-Fenollet¹⁵⁰, besnet de Bernat Galceran II de Pinós, qui assabentat de la mort de Felipe Galcerán, hauria adreçat la següent missiva (datada l'any 1509) als seus “*amics*” de Bagà:

"Molt honorables y especials amichs, molt clarament tinc per cert sabeu la mort de don Phelip; per ço, tenint conegut la virtut de vosaltres ser tal y tanta que aveu de voler lo que és de rahó y de justícia, y clarament teniu sabuts tots y cada hu de vosaltres no aver algú al món qui tinga dret algú en aquestas baronies de Pinós y sabeu molt bé pertanyen a mi per dret propi, com clarament se mostra per molts actes, assenyalamet per las hordinacions de mon besavi, don Bernat Galceran de Pinós i Fonollet i per molts altres actes. Per ço, tenint ferma confiança en vosaltres, me fa segur fareu lo que deveu y no estareu per moltes pertorbacions y sobornacions que us fassen ni poguessen fer. Per ço he deslberat daxar açi a don Bernat Galceran, mon germà, al qual he feta procura larga y bastant y dex en loc vos prech doneu fe y crehença en quan vos dirà, tremetr`pa a dir i farà; y que'l rebau com a la persona mia. Molt aguera volgut parlar ab vosaltres si fos estat possible; però tinch anar ahon no tinch tanta confiança com en vosaltres, que confiu no y farà fretura la mia presència, hans fereu lo que deveu y s'espera de persones de tan bon enteniment, com sou vosaltres ab lo dit mon germà que us dex en loch meu ab poder bastant. Molt vos prech que us recordeu que sobre totes

¹⁴⁷ Alari Hidalgo, Marta; Martínez Giralt, Alejandro, op. cit., 2018, pàg. 88.

¹⁴⁸ *Ibidem*, p. 88.

¹⁴⁹ *Ibidem*, p. 88.

¹⁵⁰ Serra Vilaró, Joan, op. cit., 1989, p. 264.

coses és la veritat y justicia. de Palmerola, a XX de agost. Prest a la honra vostra, Francesch Galceran de Pinós y de Fonollet¹⁵¹".

No podem saber amb certesa qui podien ser aquests “amics” de Bagà, possiblement es tractarien de persones influents de la vila i amb cert poder de decisió, els quals Francesc Galceran voldria atreure’ls a favor seu. A més del mateix Francesc, aquest també cita un germà seu, de nom Bernat Galceran. Si ens hem de fiar de la *Genealogia*, podrien tractar-se dels fills que Joana Estefania de Pinós tingué del seu segon matrimoni –com ja hem dit– amb Juan de Castro:

“Casà segonament dita Dona Joana Estefania ab lo noble Don Joan de Castro y de Pinós ab dispensa concedida per la santedat de Sant Pere Sixto Quart l’any 1481, als onse anys de son pontificat, del qual procreà als nobles Don Francesc Galceran de Pinós, lo qual comensà la causa dels vescomtats de Illa y de Canet y morí sens casar, al noble Don Bernat Galceran de Pinós, tercer de aquest nom, y a la noble Dona Joana de Pinós¹⁵²”.

Retornant a la carta atribuïda a Francesc Galceran, sembla que hauria rebut resposta, doncs Serra Vilaró recollia, en un foli solt, una lletra, datada el 16 de setembre de 1509¹⁵³, i escrita des de Barcelona pel jurista Gabriel Trilles. Creiem que potser anava dirigida al seu germà, Bernat Galceran:

"Molt noble Senyor e de gran virtut : Per mosèn Foix e rebuda una letra, a la qual responen-vos vos consell que la terra de Pinós no deu mostrar més favor als huns que als altres; si entre los espectables hereus de Don Felip de Castre e muller ab altres nobles vescomtes, com és lo de Canet e los fils de Don Joan de Castro, se ha qüestió, lurs diferències no toquen al poble, sinó que los se dehuen mirar e dir que Déu do lo dret a qui l'a, perquè, en sdevenidor, ni la hu ni l'altre puguem dir no'l volien per Senyor los pobles, ne inculpar-los de rebel·les e contraris, sinó que deuen dir: som prests obeir per senyor aquel a qui la terra serà per justicia adjudicada e que Déu la do a de qui és, ni deuen liurar la possessió sens coneguda de dret als hereus de Don Johan de Castre, car no seria ben fet. Ver és que, lite pendiente, tenen a metre en possessió e tenir e posen la Spectable Dona Guiomar com a tenint e possehint los béns de son marit per son dot y spoli, del qual deu la terra demanar li sie feta ostenció,

¹⁵¹ Íbidem, p. 264-265.

¹⁵² Alari Hidalgo, Marta; Martínez Giralt, Alejandro, op. cit., 2018, pàg. 311.

¹⁵³ Serra Vilaró, Joan, op. cit., 1989, p. 265-266.

majorment dita senyora Guiomar de vida sua de son marit, dit Don Felip, e, si a Don Felip prestara homenatges, així en dit nom los deuen prestar a dita senyora; e si al dit Don Felip may no'ls y aveu prestats, fareu les rahons poseu en defensió de dits omenatges; puz de justícia és, dita senyora sie tenguda tenuta, de tenció e possessió en la qual era dit Don Felip, marit seu, de Bagà e altres locs en lo temps de la sua mort, res no levat ni afegit, e no poden ninguns dels altres demanants e en sdevenidor, en cas que la terra los fos adjudicada, dir que los pobles an volgut més a favor de dita senyora, que a ells; car no podia ne pot la terra, sens coneguda de dret, privar la possessió e tenuta que té per la constitució : hac nostra sine cognitione, so és que per justícia no li fos manat per lo Senyor Loctinent general audièntie. Per so mirau en tot que jo us dic lo que a mon parer diria, com en tal lo tinga, pregant-vos la present no sie amostrada a negú que no parrie bé servesque per a vos, majorment que seré advocat de uns o d'altres, que tots me han perlat e encara no so cert. E de mi manau, Senyor, vos e lo noble Don Francesch, e sereu servits, suplicant lo Altíssim vos conserve en felicitat. De Barcelona a XVI de setembre de sinch cents e VIII°. Senyor, del prest al manar de vostra Senyoria, Gabriel Triylles, juriste".

Ens trobem, sens dubte, davant d'una complexa lluita dinàstica secular que semblava prolongar-se a mesura que les generacions de les branques principals del llinatge dels Pinós s'anaven succeint en una inacabable sèrie de plets, enmig dels quals, es produiria un segrest reial dels antics dominis dels Pinós-Fenollet, inclosa la mateixa baronia de Pinós, l'any 1540¹⁵⁴.

Les fonts apunten que les possessions foren lliurades a Luis IV de Beaumont¹⁵⁵, conestable de Navarra, i la seva esposa Aldonça, filla dels ducs de Cardona. Joan Serra Vilaró ens diu:

“El dia 29 de setembre de 1540, en presència del notari Antoni Gou i dels testimonis Gervasi Ferrer i Melcior de Penyaranda, l'alguatzir regi, el magnífic Joanot de Malla, acompanyat el procurador dels il·lutres consorts don Lluís de Beaumont i dona Aldonça de Cardona, el magnífic Francesc de Roha, es personà a les portes del castell de Bagà i, havent trucat, respongué, de dintre, Joan Brocà; qui, requerit d'entregar el castell, digué que n'era guardià pel segrest de les Baronies i que, sense ordre del segrest no l'entregaria. L'entregaria l'alguatzir, baix pena de 400 ducats d'or, li manà que l'entregués al

¹⁵⁴ Alari Hidalgo, Marta; Martínez Giralt, Alejandro, op. cit., 2018, pàg. 88.

¹⁵⁵ *Ibidem*, p. 89.

Rei. No obeint el Brocà, anaren, al cap d'un parell d'hores, a la plaça on demanà a Bernat Viladomat, cònsol en cap pel segrest, li donés compte dels fruits del segrest. El cònsol contestà que no podia fer-ho desseguida i que, hagut consell, faria lo que calgués de dret¹⁵⁶”.

Respecte la resolució del segrest a favor Luis de Beaumont i de la seva esposa Aldonça de Cardona, ens diuen Marta Alari i Alejandro Martínez, que “*el factor decisiu pel seu traspàs als condestables seria el parentiu llunyà existent entre els Pinós i Cardona pel casament de Felipe el Pòstum amb Guiomar¹⁵⁷”*. Els mateixos autors indiquen que les que les antigues possessions dels Pinós no seguirien en mans dels conestables de Navarra per la falta de descendència masculina, quedant com a hereva de les baronies —entre altres senyories— Brianda de Beaumont¹⁵⁸, filla de Luis de Beaumont i d’Aldonça de Cardona. En una cita documental datada el 28 de març de 1572 —recollida per Joan Serra Vilaró— ens indica que les senyories dels Pinós passarien a mans d’un nou llinatge:

“Los molts egregis, il·lustrissims senyors don Diego de Tol·ledo, condestable de Navarra i de la il·lustríssima senyora dona Brianda, muler sua, senyora nostra, senyors de les presents baronies de Pinós o Mataplana¹⁵⁹”.

Brianda contrauria matrimoni amb Diego Álvarez de Toledo, que esdevingué —ja al segle XVII— en “*cinquè duc d’Alba i futur virrei de Felip IV¹⁶⁰”*, de manera que les baronies acabarien en mans dels ducs d’Alba.

Arribats en aquest punt, hauríem de posar fi al nostre recorregut per aquest període de la història dels Pinós, ben entrada l’Edat Moderna. És possible que al llarg de la nostra recerca, segurament hauran quedat alguns buits per omplir i preguntes per respondre, fet inevitable en qualsevol recerca, sobretot si és el primer treball de recerca com a historiador novell, com és el nostre cas. En tot cas, hem preferit no omplir aquests buits abans que donar una resposta vaga o poc fonamentada. Creiem que hem pogut seguir més o menys l’evolució del llinatge i el seu context polític i geogràfic així com les diferents estratègies que els Pinós empraren per adaptar-se, talment com podria ser la política matrimonial per la continuïtat de la família i la preservació del patrimoni, que originaria les branques successòries, a les quals hem dedicat bona part d’aquest treball. Amb més o menys encert hem aprofundit sobre els diferents

¹⁵⁶ Serra Vilaró, Joan, op. cit., 1989, p. 268.

¹⁵⁷ Alari Hidalgo, Marta; Martínez Giralt, Alejandro, op. cit., 2018, pàg. 89.

¹⁵⁸ *Ibidem*, p. 89.

¹⁵⁹ Serra Vilaró, Joan, op. cit., 1989, p. 274.

¹⁶⁰ Alari Hidalgo, Marta; Martínez Giralt, Alejandro, op. cit., 2018, pàg. 89.

aspectes polítics, mentals, socials, etc., a partir de la interpretació del testament de Bernat Galceran II de Pinós-Fenollet. Tot plegat ens ha conduït cap als orígens de la llarga cadena de plets i disputes que provocaren una crisi interna del llinatge i que acabaria, segurament, amb el control de les baronies per part dels llegats i procuradors de famílies i potències foranes, com els Castro-Pinós, la monarquia francesa o els mateixos ducs d'Alba. Malgrat que el cognom de Pinós es va mantenir en els segles següents, havien perdut els seus antics dominis, establint-se sobretot a les ciutats com Barcelona, rebent honors, títols i dominis gràcies, en part, al prestigi i a l'antiguitat del seu llinatge. S'emparentaren amb altres famílies, principalment catalanes i aragoneses, originant noves branques, principals o secundàries, com la dels Pinós-Sentmenat, a la qual pertanyia Bernat Galceran IV de Pinós, autor de la *Genealogia y Descendència dels de la Casa y Família de Pinós*, i membre de la "ciudadania ennoblida¹⁶¹", molt actiu en la vida política barcelonina. Al capdavant, però, podem donar-nos per satisfets per haver contribuït en la divulgació d'un capítol potser no massa conegut de la nostra història, però tanmateix, tan vinculada amb el passat medieval de la vila de Bagà com a capital administrativa de les baronies de Pinós.

¹⁶¹ Alari Hidalgo, Marta; Martínez Giralt, Alejandro, op. cit., 2018, pàg. 76.

5. BIBLIOGRAFIA

ALARI HIDALGO, Marta; MARTÍNEZ GIRALT, Alejandro. “Genealogia y descendència dels de la casa y familia de Pinós”. Transcripció del manuscrit”. A: *El Rescat de les Cent Donzelles o de Sant Esteve*. Monografies de Vila-seca, 23, 2018, Vila-seca.

AVENTÍN I PUIG, Mercè. “La familia ante la muerte y el culto a la memoria”. A: *Vivències i sentiment de la mort; microanàlisi de famílies i comunitats rurals en temps feudals*, 2014, Barcelona.

BERTRAN I ROIGÉ, Prim. *El Castell de Mataplana. L'evolució d'una fortificació senyorial (s. XI-XV)*”, 1994, Barcelona.

CASCANTE TORRELLA, Pere. “La disciplina arqueològica a la vila de Bagà”. A: *L'Erol: revista cultural del Berguedà*, núm. 80, 2004, Berga.

CASAMITJANA I VILASECA, Josep. *El testamento en la Barcelona bajomedieval. La superación de la muerte patrimonial, social y espiritual*, 2004, Pamplona.

CUADRADA MAJÓ, Coral. “Senyors i Ciutadans: les senyories catalanes a la Baixa Edat Mitjana”. A: *Revista d'Història Medieval*, 8. (Versió revisada i ampliada de la ponència feta per la mateixa autora en el Seminari de la Universitat Internacional Menéndez Pelayo (València), 1996, Tarragona.

DE SALAZAR Y ACHA, Jaime. “La nobleza titulada medieval. Las Coronas de Aragón y Navarra”. A: *Anales de la Real Academia Matritense de Heráldica y Genealogía*, XIV, 2011, Universidad de Zaragoza.

TO FIGUERAS, Lluís. “Señorio y familia los orígenes del «hereu» Catalán (Siglos X-XII)”. A: *Studia Historica-Historia Medieval*. v. XI, 1993, Barcelona.

FLORIS, Giacomo. *Testament i fe: el notari al final de la vida*. SCRIBA Blogaire, 2018 (en línia). <http://www.ub.edu/scriba/index.php/ca/bloc-ca/42-testament-i-fe-notari-final-vida>.

FONT I RIUS, Josep M. “Carta de franquesa”. A: *Enciclopèdia Catalana. Història: política, societat i cultura dels Països Catalans*. Vol. 3: *la forja dels Països Catalans, segles XIII-XV*, 1996, Barcelona.

BATLLE, Carme. “La guerra civil catalana, a Història: política, societat i cultura dels Països Catalans”. Vol. 3: *la forja dels Països Catalans, segles XIII-XV*”, Enciclopèdia Catalana, 1996, Barcelona.

FONT I RIUS, Josep. M. “Carta de franquesa de Bagà (1234)”. A: *Bagadanum, Miscel·lània*, v. 1, Associació Medieval de Bagà, 1998, Bagà.

GASCÓN CHOPO, Carles. *Càtars al Pirineu català*. Segona edició, Pagès Editors, 2006, Lleida.

DE LARA RODENAS, Manuel José, *La Muerte Barroca: Ceremonia y sociabilidad funeral en Huelva durante el siglo XVII*, Colecciones Arias Montano, 33, 2000, Huelva.

MAHIQUES CLIMENT, Joan. *Purgatori, Aparicions i misses: de Sant Amador a Sant Vicent Ferrer*, Institut National d’Histoire de l’Art, 2009, París.

MIKES JANI, Tünde. “Legislació històrica de la família catalana medieval i moderna”. A: *Butlletí de la Societat Catalana d’Estudis Històrics*, 28. (2017). Girona.

MIRET I SANS, Joaquim. *Los vescomtes de Cerdanya, Conflent i Bergadà. Memòria llegida en la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona*, 1901, Barcelona.

PIÑOL ALABART, Daniel. *A les portes de la mort. Religiositat i ritual funerari al Reus del Segle XIV*, Centre de Lectura de Reus, 1998, Reus.

RODRIGO-ESTEVAN, María Luz. *Testamentos medievales aragoneses: Ritos y actitudes ante la muerte (siglo XV)*, Publicaciones 94, 2002, Zaragoza.

ROIGÉ VENTURA, Xavier. “Familia i herència en el Priorato”, *Narria: Estudios de artes y costumbres populares*, 2004.

SABATÉ CURULL, Flocel. *El territori de la Catalunya medieval. Percepció de l’espai i divisió territorial al llarg de l’Edat Mitjana*, Fundació Salvador Vives i Casajuana, 1997, Barcelona.

SERRA I CLOTA, Assumpta. “La mort i l’enterrament en l’època medieval”. A: *Dovella*, 34, 1990, Manresa.

SERRA VILARÓ, Joan. *Baronies de Pinós i Mataplana. Investigació als seus arxius. Llibre I: Nobles i cavallers*, Centre d'Estudis Baganesos, 1989, Bagà.

SOBREQUÉS I VIDAL, Santiago; SOBREQUÉS I CALLICÓ, Jaume. *La guerra civil catalana del segle XV: la societat catalana en el conflicte*, Edicions 62, 1973, Barcelona.

SOLER I AMIGÓ, Joan. *Llegendes de la història de Catalunya, 1. Els primers comtes*. Col·lecció Popular: Llegendes. Farell Editors, 2004, Sant Vicenç de Castellet.

VIVES CORBELLA, Pilar, *Les tombes dels Monestirs del Cister. Patrimoni i coeducació*. Llicència d'estudis. Universitat de Barcelona, 2008, Barcelona.

HERNÁNDEZ CARDONA, Francesc Xavier. *Història militar de Catalunya, vol. II: Temps de conquesta*, Rafael Dalmau, Editor, 2004, Barcelona.

CASES I LOSCOS, Lluïsa; FERNÁNDEZ I TRABAL, Josep; PAGAROLAS I SABATÉ, Laureà. *Dietaris de la Generalitat de Catalunya, vol. I: anys 1411 a 1539*, Generalitat de Catalunya, 1991, Barcelona.

DURAN I SANPERE, Agustí; SANABRE, Josep. *Llibre de les Solemnitats de Barcelona, Vol. I: 1424-1546*, Institució Patxot, 1930, Barcelona.

Fonts documentals:

Arxiu dels Marquesos de Santa Maria de Barberà (AMSMB), Fons Pinós, Ms. 3.5.15.

Taula 1. Font: enciclopèdia.cat: M. D. Santandreu - R. Serra.

Taula 2. Font: *Atles d'Història de Catalunya*, Edicions 62, 1995, Barcelona.

Taula 3. Font: enciclopèdia.cat: A. Pladevall - J. Vigué.

Taula 5. Font: Riart i Jou, Francesc (Autor). Fons: *Bagà 1440: La vida quotidiana en una vila medieval* (Exposició), Oficina de Turisme de Bagà.

Taula 6. Font: DARA (Documentos y Archivos de Aragón), Archivo Histórico Provincial de Zaragoza (fons digital).

6. AGRAÏMENTS

Permeteu-me que aprofiti aquests darrers paràgrafs per agrair a les persones que, d'una manera o altra, han fet que aquest llibre que teniu a les mans sigui una realitat. Gràcies per llegir-lo. Per a mi aquest treball té un gran valor més enllà del seu sentit divulgatiu, no només per ser el primer llibre que publico, sinó que amb ell començo a fer les primeres passes com a historiador novell. Un camí llarg i costós que, per sort, no el faig sol, gràcies a l'empenta de tantes i tantes persones a qui dec tant. Primer de tot, voldria dedicar aquest llibre a la meva família: per estar-hi sempre, en els bons i en els mals moments, i per la seva estima que m'ha fet aixecar i seguir caminant. Us ho dec tot. En record i agraïment a les persones que, tot i no estar-hi físicament, estan ben presents a la memòria. Tota la gratitud a l'Associació Medieval de Bagà, per la confiança que m'han fet i la seva paciència. Sense vosaltres, aquest llibre mai hauria vist la llum. Gràcies també al Consell Comarcal del Berguedà pel seu suport. També voldria dedicar aquest treball, com no podria ser d'altra manera, als professionals i col·legues de professió: als historiadors i les historiadores, de qui tan he après i que han seguit l'evolució d'aquest projecte: a l'amic i col·lega Carles Gascón Chopo, qui fa temps em va transmetre la passió per la història i el passat medieval del nostre Pirineu. A Xavier Pedrals i Costa, pel seu interès i els seus consells. A l'Excel·lentíssim Sr. Ramón de Sarriera-Pinós, Marquès de Santa Maria de Barberà, per la gentilesa que ha tingut i el seu vistiplau per accedir al seu Arxiu. A l'equip de l'Arxiu dels Marquesos de Santa Maria de Barberà (AMSMB) –per l'amabilitat i l'ajuda en la recerca del suport documental– i a la seva directora, Coral Cuadrada Majó, amiga i mentora en la tasca d'investigació i recuperació de la història del llinatge dels Pinós. Per la magnífica portada que il·lustra aquest llibre, el meu reconeixement i una sincera felicitació a l'amiga i artista baganesa Núria Pardinilla Gutiérrez: pel seu talent i la seva amabilitat. Amb tot l'efecte i estima dedico aquest treball al poble de Bagà que, amb tot l'afecte i estima, em va acollir i em va ensenyar a estimar la Vila.

A totes i a tots, gràcies.

